

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ



Pavel Zbihlej

Národní jednota severočeská ve Varnsdorfu

*Bakalářská práce*

Vedoucí práce: doc. Mgr. Martin Nodl, Ph.D.

Praha 2022

## **Abstrakt**

Tato bakalářská práce, která nese název „*Národní jednota severočeská ve Varnsdorfu*“, pojednává o činnosti Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu. Práce popisuje vznik, vývoj a činnost Národní jednoty severočeské v českých zemích od vzniku roku 1885 až do zániku v roce 1948. Dále se práce věnuje situaci české menšiny ve vztahu s německým obyvatelstvem Varnsdorfu. Následně se práce zabývá založením místního odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu. Práce se také zaměřuje na vztah Němců vůči české menšině ve Varnsdorfu a problémy, se kterými se místní odbor Národní jednoty severočeské musí potýkat. V neposlední řadě text porovnává pohled na jednu událost z obou stran národnostního konfliktu.

## **Klíčová slova**

Národní jednota severočeská – Obranné spolky – Národnostně smíšené území – Varnsdorf – Nacionalismus – Česká menšina – Česko-německé vztahy

## **Abstract**

This bachelor thesis, which is entitled "*National fellowship of Northern Bohemia in Varnsdorf*", deals with the activities of the National fellowship of Northern Bohemia in Varnsdorf. The thesis describes the origins, development, and activities of the National fellowship of Northern Bohemia in the Czech lands from its establishment in 1885 until its dissolution in 1948. Furthermore, the thesis deals with the situation of the Czech minority in relation to the German population of Varnsdorf. It also deals with the establishment of the local branch of the National fellowship of Northern Bohemia in Varnsdorf. The thesis also focuses on the relationship of Germans to the Czech minority in Varnsdorf and the problems the local National fellowship of Northern Bohemia department had to face. Last, but not least, the text compares the view of one event from both sides of the national conflict.

## **Key words**

National fellowship of Northern Bohemia – Defense associations – Ethnically mixed territory – Varnsdorf – Nationalism – Czech minority – Czech-German relations

### Prohlášení

Prohlašuji, že jsem na práci pracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně odcitovány a tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

Podpis:

## Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, panu doc. Mgr. Martinu Nodlovi, Ph.D. za jeho ochotu a čas vést mou práci.

## Obsah

1.	Úvod .....	7
2.	Národní jednota severočeská v českých zemích .....	9
2.1	Situace před založením Národní jednoty severočeské .....	9
2.2	Vznik Národní jednoty severočeské.....	9
2.3	Vývoj struktury Národní jednoty severočeské.....	11
2.4	Činnost Národní jednoty severočeské.....	16
2.4.1	Tisky Národní jednoty severočeské.....	16
2.4.2	NJS a další spolky .....	17
2.4.3	Přehled činnosti NJS.....	18
2.4.4	Ekonomická činnost NJS.....	22
2.5	Konec NJS.....	24
3.	Národní jednota severočeská ve Varnsdorfu .....	25
3.1	Historie Varnsdorfu.....	25
3.1.1	Průmyslové podniky ve Varnsdorfu.....	26
3.1.2	Spolkový život ve Varnsdorfu.....	27
3.2	Vývoj NJS ve Varnsdorfu .....	29
3.3	Příběh Českého domu ve Varnsdorfu .....	38
3.4	Členská základna NJS ve Varnsdorfu .....	43
3.4.1	Členská základna NJS od jeho založení po rok 1932.....	43
4.	Závěr.....	45
5.	Seznam použitých pramenů a literatury .....	47
5.1	Literatura .....	47
5.2	Archivní prameny.....	48
5.3	Periodika .....	48
5.4	Internetové zdroje.....	49

# 1. Úvod

Tématem mé bakalářské práce je Národní jednota severočeská (NJS) ve Varnsdorfu. Důvodem, který mě vedl ke pracování tématu NJS ve Varnsdorfu, je moje osobní vazba na toto město a zájem o historii města před odsunem Němců v letech 1945-1946, zvláště o historii místních spolků. Otázka sudetských Němců je dodnes aktuální v médiích, proto je důležitý historický kontext soužití Čechů a Němců v pohraničí. Varnsdorf je ze tří stran obklopen Německem a německé spolky v něm byly velmi aktivní, proto mě zajímala historie českých spolků v oblasti a to, jak spolu česká a německá část obyvatel koexistovala.

Ve své práci jsem používal metodu historické analýzy, studováním dochovaných primárních pramenů jsem mohl komparovat archivní prameny s dosavadní literaturou. Mohl jsem tak porovnat činnost místního odboru NJS ve Varnsdorfu s činností, kterou si dalo za cíl ve svých stanovách vedení NJS. Z archivních pramenů jsem ověřoval, zdali se spory mezi českým a německým národem objevovali ve Varnsdorfu a případně v jaké intenzitě. Z porovnávání primárních a sekundárních pramenů byla důležitá otázka, zdali se v průběhu historie měnila činnost NJS ve Varnsdorfu stejně jako se měnila na celonárodní úrovni.

Dosavadní výzkum spolku NJS se prozatím nezaměřil na činnost místního odboru ve Varnsdorfu. Existují ale již práce, které se zabývají některými oblastmi, ve kterých NJS založila místní odbory. Zkoumání spolků ve Varnsdorfu se většinou zabývalo německými spolky, v čele s Městskou střeleckou společností. Stávající literatura se zaměřovala na činnost NJS v celé oblasti jejího působení. Mne ale zajímaly konkrétní události spojené s osobnostmi spolku v jenom městě. S pomocí archivních pramenů se snažím zrekonstruovat to, co bylo cílem tehdejšího členstva místního odboru a jak se těchto cílů dosahovaly.

Své dílo jsem rozdělil na dvě části. V té první jsem se zabýval historií a vývojem NJS od jeho založení roku 1885. Dále popisuji strukturu a organizaci NJS a její členění. Následně jsem popsal činnosti NJS v oblasti kulturní, vzdělávací a ekonomické. V druhé části jsem se zaměřoval na historii a činnost NJS ve Varnsdorfu. Jedním z cílů mé bakalářské práce bylo představit NJS a vývoj ve Varnsdorfu. Poté chci představit zástupce NJS a události spjaté s NJS pomocí zmínek v dobových tiscích a ročenkách, kde popisují jednu danou událost z pohledu českého i německého tisku. Ve finále jsem se zajímal o způsoby, jakými se česká menšina ve Varnsdorfu bránila tlaku ze strany německé společnosti.

Pro potřeby práce byl stěžejní fond z období činnosti Národní jednoty severočeské, který se nachází v Národním archivu Praha; **zde** jsou i dopisy poslané místním odborem ve

Varnsdorfu do Prahy na ústředí NJS. Dalším zdrojem byla sekundární literatura od autorů, popisujících činnost NJS a dalších obranných spolků. Pro svou práci jsem rovněž využil několik dobových novinových článků, které se zmiňují o událostech spojených s NJS ve Varnsdorfu. V archivu Městského muzea Varnsdorf se nachází Slavnostní ročenka k 25. výročí založení místního odboru NJS ve Varnsdorfu, ze které jsem čerpal informace o činnosti spolku ve městě. Další zdroj představoval archiv výtisků německého tisku Abwehr, který se taktéž nachází ve varnsdorfském muzeu.



## 2. Národní jednota severočeská v českých zemích

### 2.1 Situace před založením Národní jednoty severočeské

V českých zemích v 19. století panovaly spory mezi českou a německou částí obyvatel. Česká část obyvatel a její politické vedení měli od poloviny 19. století snahu o zavedení zrovnoprávnění jazyka a uznání českých zemí jako samosprávného celku v rámci monarchie. Proti těmto snahám aktivně vystupovala německá část obyvatel českých zemí. V roce 1867 proběhlo rakousko-uherské vyrovnání, kdy se z Rakouska stalo Rakousko-Uhersko, přičemž Uherské království si obnovilo svou suverenitu, zatímco status českých zemí zůstal nezměněn. To vedlo k jednání o česko-rakouském vyrovnání, které mělo být roku 1871 vyřešeno pomocí tzv. fundamentálních článků, které by posílily suverenitu a národnostní rovnoprávnost českých zemí. Odpor německých i uherských politiků zamezil přijetí fundamentálních článků, vadilo jim posilování postavení Čechů a tím oslabování Němců žijících na českém území. Neúspěch fundamentálních článků ale nezastavil snahy českých politiků a roku 1880 se povedlo zrovnoprávnit český jazyk pomocí „Stemayorova jazykového nařízení“, které zavedlo češtinu jako další úřední jazyk.<sup>1</sup> Toto nařízení ale jen podnítilo nevraživost mezi Čechy a Němci v českých zemích, což zmínil sám Stemayer: *"Jazyková nařízení vydaná společně s Taaffem, s nimiž jsem nakonec po mnoha ústupcích a se zachováním němčiny jako vnitřního úředního jazyka souhlasil, přilévala olej do ohně, aniž by uspokojila nároky Čechů."* (Stemayr, Wien 1899)<sup>2</sup>

### 2.2 Vznik Národní jednoty severočeské

V národnostně smíšených pohraničních oblastech narůstal v druhé polovině 19. století význam české menšiny, která ale vůči ekonomicky silnějším Němcům byla v pozici slabšího. Jedním z důvodů byla industrializace severních Čech, ze které více těžili Němci. Češi v pohraničí zaostávali v počtech inteligence, živnostníků, řemeslníků a podnikatelů. V severních Čechách se rozšířilo hornictví, sklářství a textilní průmysl. Rozvoj průmyslu vedl k migraci Čechů za prací v pohraničí. Němci tak získávali více politických pozic v národnostně smíšených územích. Němci začínali budovat instituce dříve než Češi, tyto instituce měly za cíl zakládat a financovat německé školy v národnostně smíšených oblastech s cílem poněmčení obyvatel hlavně v oblasti jazykové a kulturní. Jednou

---

<sup>1</sup> URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Praha 1982, s. 211–226, 239–347.

<sup>2</sup> STEMAYR, v.: *Erinnerungen aus dem Leben. Seinen Kindern und Enkeln erzählt*. Holzhausen, Wien 1899, s. 60.

z takových institucí, která zakládala školy byla velice vlivná „Algemeiner deutscher Schulverein“ založená v roce 1880 ve Vídni. Další německé svazy například napomáhaly s koupí podniků a živností, tak aby byli v rukou Němců. Protiakcí se stalo založení Matice opavské v roce 1877 a matice školské v roce 1880. Na tyto matice navazovalo založení řady obranných spolků: Národní jednota pošumavská v roce 1884, Národní jednota severočeská v roce 1885, Národní jednota pro východní Moravu v roce 1885 a Národní jednota pro jihozápadní Moravu.<sup>3</sup>

Národní jednoty vznikaly v národnostně smíšených územích jako reakce na německé spolky, které měly za cíl hájit v nich německé pozice. Velmi viditelný spor byl ve školství, kde se díky politické pasivitě Čechů v 60. a 70. letech mnoho dvojjazyčných škol stalo školami německými. Jako odpověď vznikla 5. 12. 1880 Ústřední matice školní, která vnesla požadavky na zřizování českých škol. Po založení ÚMŠ se ukázalo, že je potřeba se zabývat i jinými problémy české menšiny kromě vzdělávání. Tato zjištění ukázala potřebu vzniku organizací, které by se za českou menšinu postavily, hájily její práva a podporovala její kulturní život.<sup>4</sup>

Po útocích na českou menšinu v Liberci, Trutnově a Duchcově v letech 1884 a 1885 bylo rozhodnuto o vytvoření obranného spolku Národní jednota severočeská. Dva přední čeští politici dali vzniknout přípravnému komitétu za úkolem vytvoření obranného spolku na území severních Čech, byli to F. L. Rieger, který byl předsedou Ústřední matice školské, a A. P. Trojan. V svolání, které bylo zveřejněno mnoha českými listy, jsou dané činnosti NJS, do kterých je napsáno hájení práv české menšiny v místech, kde je jim upíráno. Zakládající členové se sešli na valné hromadě den 22. března 1885 v Malostranské besedě v Praze, kde 130 členů a 20 delegátů z českých spolků ze severních Čech schválili první stanovy a zvolili správní výbor.<sup>5</sup> A. P. Trojan byl zvolen do prvního správního výboru spolu s redaktorem A. Srbem, správní výbor měl 12 členů. V čele byli ustanoveni starosta (předseda) a místostarosta (místopředseda). Území hájené NJS byly severní Čechy, začínající na západě Mariánskými lázněmi a konče Lanškrounem a Poličskem na východě.<sup>6</sup>

---

<sup>3</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 174.

<sup>4</sup> KUKAŇ, V. *Národní boje v Čechách: České menšiny a český národ*. Praha 1900, s. 22-25.

<sup>5</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Zápis ze schůze Ústředního výboru NJS*.

<sup>6</sup> *Činnost Národní jednoty severočeské za uplynulé desetiletí*. Desátá výroční zpráva NJS za rok 1895-1905. Praha 1895, s. 33-34.

## 2.3 Vývoj struktury Národní jednoty severočeské

Spolek NJS měl sídlo v Praze, kde se ústřední výbor setkával jednou ročně, ale mohli být i výjimečné schůzky.<sup>7</sup> Počet členů ústředního výboru se během času zvyšoval od 12 členů v roce 1888 po 36 v roce 1907. V průběhu času byl správní výbor přeměněn na výbor ústřední. Počet členů ústředního výboru bylo uvedeno ve stanovách a v roce 1940 tak byl počet členů dokonce zvýšen na 40. Správní později ústřední výbor byl podle stanov řídicím orgánem NJS. Na první valné hromadě tak ze svého středu zvolili předsednictvo, starostu (předsedu), místopředsedu (místostarostu), 2 jednatele, pokladníka, zapisovatele a účetního. V průběhu času byly změněny stanovy, kde vznikla pozice tajemníka a bylo nově ustanoveno, že počet místopředsedů se zvýšil na dva. Dále vznikla volená pozice revizora účtů.<sup>8</sup> Hlavním úkolem ústředního výboru bylo spravovat finance a majetek NJS, dále řídit schůze a kontrolovat činnosti kanceláře, odborů, sborů a okrsků. Ze členů ústředního výboru byly zřizovány pracovní komise, někdy se nazývaly odbory, ale nemínilo se tím místní odbory NJS. Z komisí se dle stanov z roku 1907 staly odbory organizační, po vzniku vlastního tisku v roce 1900 také odbory redakční, finanční a vánoční. Odborů mohlo vzniknout dle potřeb více.<sup>9</sup>

Členství v NJS mohli získat osoby fyzické i osoby právnické. Členové se po založení spolku NJS dělili na výkonné, činné, skutečné, zakládající a čestné. Členové se lišili pouze výší příspěvku, bylo to výkonní 1 korunu, činní 2 koruny a skuteční 10 korun. Zakládající členové zaplatily jednorázový příspěvek 200 korun. Čestnými členy se staly například Karolína Světlá, Václav Strejcovský a neposledně Alois P. Trojan. Za první republiky se začali dělit členové na činné, zakládající a čestné. Činní členové měli stále platit 2 koruny, ale méně majetní mohli platit pouze 1 korunu. Zakládající členové museli zaplatit jednorázově minimálně 400 korun. Nově se čestnými členy stali T. G. Masaryk, Alois Jirásek, K. Kramář a starosta NJS E. Hrubý. Poslední změna nastala po změnách stanov v roce 1932, kde se členové nově dělili na přispívající, činné, zakládající a čestné. Ústřední výbor stanovoval výši příspěvku pro členy přispívající, zatímco činní se zavazovali pracovat

---

<sup>7</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Zápis ze schůze Ústředního výboru NJS*.

<sup>8</sup> *Činnost Národní jednoty severočeské za uplynulé desetiletí*. Desátá výroční zpráva NJS za rok 1895-1995. Praha 1895, s. 35.

<sup>9</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Stanovy NJS 1888*.

ve prospěch NJS. Zakládající měli jednorázově zaplatit příspěvek ve výši 1000 korun nebo pozemkový příspěvek v hodnotě 200 korun.<sup>10</sup>

Přechodně byl dle stanov z roku 1907 zřízen další orgán ústředního výboru NJS, který se nazýval zastupitelstvo jednoty, ve kterém zasedali všichni členové ústředního výboru a revizoři účtů. V zastupitelstvu jednoty byly jedním zástupcem zastoupeny všechny odbory z místních sborů a odborů mající více než tisíc členů. Úkolem zastupitelstva jednoty bylo projednávat a usnášet se na postupu národní práce a navrhopvat kandidátní listinu k volbám do ústředního výboru. Zastupitelstvo zaniklo před rokem 1932, protože ve stanovách z toho roku již nebyli ve stanovách zmíněni.<sup>11</sup>

Z důvodu vzniku Československa bylo potřeba do předsednictva ústředního výboru zařadit pozici účetního a místo tajemníka bylo nahrazeno pozicí ředitele kanceláře NJS. Dalším novým prvkem byl vznik komise pozemkové při ústředním výboru, který měl na starost zabývat se pozemkovými reformami a přidělováním pozemků uvnitř NJS.

Ve stanovách z roku 1932 počet členů ústředního výboru zvýšen na 40 a byli voleni na 4 roky. Dále byl ústřední výbor rozšířen ještě o zástupce hlavního města Prahy, který byl městskou radou volen na dva roky, správce domu na Praze 2, stavební referent a 5 dalších členů ústředního výboru. Valná hromada byla největším správním orgánem NJS, konala se minimálně jednou ročně ale v případě potřeby mohla být svolána mimořádná schůze. Její pravomocí byla kontrola činnosti ústředního výboru, změna stanov a stvrzování celoročních účtů NJS. Valná hromada byla v roce 1932 přejmenována na valný sjezd a přestala být kontrolním orgánem v oblasti výročních účtů NJS, tato pravomoc nově spadala pod ústřední výbor.<sup>12</sup>

Organizace NJS vznikala postupně, a proto na začátku byla činnost NJS řízena centrálně z ústředí, kdy ústřední výbor, předsednictvo a odbory při ústředí řídily celou NJS. Toto centralistické řízení místních odborů na smíšeném území mělo neblahé dopady na zakládání nových odborů a nastávaly tak problémy s jejich činností. Proto byl v roce 1896 podán návrh na založení sborů okresních důvěrníků, kteří převzali část úkolů od ústředí, a měli tak zlepšit styk místních odborů s ústředím a také navzájem mezi sebou. Systém sborů

---

<sup>10</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 8, i. č. 6, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934*. Praha 1935, s. 5.

<sup>11</sup> *Ibid.*, s. 5-10.

<sup>12</sup> *Ibid.*, s. 5-10.

okresních důvěrníků nedosáhl cílů jemu stanovených a podobných výsledků dosáhly i další pokusy o zlepšení činností místních organizací NJS. Neosvědčil se návrh na spojení českých a smíšených oblastí, ani návrh tzv. národní daně, která by se tím stala základem národního fondu pro menšiny. Nakonec se neosvědčila ani tzv. Národní rada, která byla ustanovena po dlouhém a složitém diskutování roku 1900, a měla přispět ke zlepšení organizace hraničářského hnutí.<sup>13</sup>

Jednatel NJS MUDr. Štumpf v roce 1898 při Palackého slavnostech vypracoval nový návrh na změnu struktury NJS.<sup>14</sup> MUDr. Štumpf se inspiroval po vzoru sokolských žump, které byly zřizovány z více okresů, ale stále se základy z roku 1896 a sbory důvěrníků. V návrhu se počítalo s 9 sbory: rakovnicko-lounský, podkrušnohorský, roudnicko-mělnický, boleslavsko-turnovský, jičínsko-jilemnický, hranicko-náchodský, litoměřicko-rychnovský, polabský a pražský. Oproti návrhu z roku 1896 bylo v počítáno se spojením pohraničních a vnitrozemských oblastí v jednom sboru. Například podkrušnohorský sbor měl být pod ochranou sboru polabského a pražského. K zakládání sborů byly pořádány organizační sjezdy a na základě hovorů ze sjezdů z let 1898 až 1901 se vypracovaly dva na sobě nezávislé návrhy. Vzhledem k tomu, že se ústřední výbor nepřiklonil ani k jednomu návrhu, byl nakonec zvolen kompromis mezi oběma návrhy, tento kompromis znamenal vytvoření odborových skupin (sborů). Organizační odbor ústředního výboru schválil 22. 1. 1901 návrh ze schůze místních odborů z Hronova ze dne 26. 12. 1900, který navrhoval zřizování nižších jednotek v rámci sborů a okrsků. Na toto navazoval rozdělení působnosti a činností sborů ve vytvořených okrscích.<sup>15</sup>

Komise ústředního výboru vypracovala řád sborů a okrsků, který byl 2. 5. 1901 přijat valnou hromadou a stal se tak závazným pro celou NJS. Členové komise byli MUDr. Maty, prof. JUDr. Kaizl a MUDr. Štumpf. Bylo tak nově zřízeno 12 sborů: 1. sbor rakovnicko-lounský, 2. podkrušnohorský, 3. roudnicko-mělnický, 4. mladoboleslavsko-turnovský, 5. semilsko-železnobrodský, 6. jičínsko-jilemnický, 7. hradecko-trutnovský, 8. náchodsko-polický, 9. žamberecko-lanškrounský, 10. litomyšlsko-poličský, 11. polabský a 12. pražský. Toto rozdělení okresů do sborů bylo prozatímní a počítalo se s případnými změnami

---

<sup>13</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Zápis ze schůze Ústředního výboru NJS*.

<sup>14</sup> NA Praha, Fond NJS, *Čtrnáctá výroční zpráva Národní jednoty severočeské za rok 1898–1899*. Praha 1899, s. 50.

<sup>15</sup> *Věstník Národní jednoty severočeské, Sborová organizace Národní jednoty severočeské 2*, č. 1. Praha 1901, s. 2-3.

v množství či změnami sborů. Hlavními činnostmi sboru bylo zaznamenávání národního života, organizování místních odborů a zprostředkovávat spojení s ústředím a organizovat podle potřeby tvorbu okrsků v obvodu sboru. Ustavování sborů začalo na podzim roku 1901 a v průběhu roku 1902 byl ustanoven 9. sbor. Až v květnu 1904 byl ustanoven 10 sbor. Jednatel sboru se stal vždy referent ústředního výboru. Sbory měli snahu přijímat především úředníky samosprávných úřadů, továren a peněžních ústavů, ze členů byl zvolen předseda a místopředseda. Stejně tak byl v okrscích zvolen předseda, místopředseda a jednatel, kteří byli voleni z delegátů jednotlivých místních odborů okrsku. Platilo, že 500 členů odborů zastupoval jeden delegát a nad 500 členů byli zastoupeni delegáty dvěma.<sup>16</sup>

Postupem času se navyšoval počet sborů až na 14 v roce 1911 a tento počet s menšími změnami mezi sbory a okrsky vytrval přes vznik Československa do roku 1929. V roce 1929 byly sbory rozděleny do 14 sborů. V 1. sboru byly okrsky chebský, karlovarský a falknovský. Ve 2. sboru byly okrsky jesenicko-žluticko-podbořanský, rakovnický, žatecký, chomutovský a kadaňský. Ve 3. sboru byly okrsky mostecký, bílinsko-duchcovský, teplický, postoloprtský a lounský. Ve 4. sboru byly okrsky roudnický, libochovický, litoměřický, lovosický, mělnický, ústecký, děčínsko-podmokelský a dubský. V 5. sboru byly okrsky boleslavský, mnichovohradišťský, českolipský, borský a rumbursko-varnsdorfský. V 6. sboru byly okrsky českodubský, turnovský, liberecký, frýdlantský, jablonecký, železnobrodský a tanvaldský. V 7. sboru byly okrsky semilský, vysocký (Vysoká nad Jizerou), vrchlabsko-jilemnický, jičínsko-libáňský, novopacko-bydžovský a hořický. V 8. sboru byly okrsky trutnovský, úpický, královédvorský, hronovský, polický, náchodský, novoměstský, jaroměřický, opočenský a českoskalický. V 9. sboru byly okrsky rychnovsko-kostelecký, žamberský, královehradecký, lanškrounský a ústecko-českotřebovský. V 10. sboru byly okrsky litomyšlský, poličský a pardubicko-chrudimský. V 11. sboru byly okrsky českobrodský a čáslavsko-kolínský. Ve 12. sboru byly okrsky poděbradský, brandýský a chlumecký. Ve 13. sboru byly okrsky berounský, kladenský a říčanský. Ve 14. sboru byly okrsky pražský 1 a pražský 2.<sup>17</sup>

---

<sup>16</sup> Věstník Národní jednoty severočeské, *Činnost organizační*, 5, č. 5-6. Praha 1905, s. 135.

<sup>17</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednoty severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 176.

Základní organizační jednotkou práce NJS v národnostně smíšených oblastech v pohraničí tak i ve vnitrozemí byly od vzniku spolku místní odbory.<sup>18</sup> První odbory vznikly již na první schůzi ústředního výboru dne 26. března 1885, kde byly ustanoveny první místní odbory. Prvními místní odbory byly založeny v Chomutově, Bohdanči, Žatci, Lounech, Lanešicích, Postoloprtech a Holešovicích. V Praze se ustanovily odbory akademické a dělnické. Žádosti o povolení činnosti místních odborů bylo nutno předkládat ke schválení místodržitelství. V českých oblastech bylo zakládání místních odborů poměrně rychlé a jednoduché, jediný problém nastával v existenci více spolků a menšímu zájmu o celonárodní organizaci jako je NJS.<sup>19</sup> Větší problémy nastávaly v pohraničí, kde bylo často zapotřebí spojené snahy české komunity a ústředních orgánů NJS. Nejtěžší byla situace v národnostně smíšeném pohraničí, kde často nemohl místní odbor vyvíjet činnost proto, protože se v celém městě či obci nenašel jediný majitel sálu, který by byl ochotný ho NJS pronajmout. Založené místní odbory v těchto oblastech měly problémy s činností, která byla ohrožována soustavným německým tlakem například podnikatelů, na kterých byli čeští zaměstnanci závislí. V oblastech národnostně smíšených také docházelo k násilí mezi českou a německou komunitou.<sup>20</sup> V roce 1908 bylo v NJS na 110 místních odborů, které měly schválené stanovy, ale nebyly nikdy ustanoveny. Často se tak ve správách o činnosti NJS objevovali stížnosti na veliké množství místních spolků a netečnost místních obyvatel českého původu.<sup>21</sup>

Místní odbor mohl být ustanoven, pokud se přihlásilo minimálně 20 lidí žijící v místě či jeho okolí. Místní odbor řídil výbor o 5 členech volených na jeden rok, který měl 2 náhradníky. Funkcionáři byli předseda, místopředseda, jednatel a pokladník. Některé odbory si zvolily ještě zapisovatele či knihovníka. Řádné schůze místních odborů se konaly čtvrtletně. Místní odbory byly zpravidla smíšené pro ženy a muže, ale existovaly i odbory dámské, nejznámější z nich byl odbor dámský v Praze, mužský, akademický a mládežnický.<sup>22</sup>

---

<sup>18</sup> *Ibid.*, s. 176.

<sup>19</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Zápis ze schůze Ústředního výboru NJS.*

<sup>20</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu.* In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932).* Varnsdorf 1933, s. 23.

<sup>21</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 8, i. č. 6, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934.* Praha 1935, s. 12.

<sup>22</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Zápis ze schůze Ústředního výboru NJS.*

Za 1. světové války byla činnost místních odborů ale i celé NJS omezena, a zůstala tak jen snaha zachovat NJS proti útokům Němců i státních orgánů. Po založení Československa byla rozšířena mezi místními odbory myšlenka, že existence obranných spolků pozbývá smyslu, protože ho zastoupí stát. V roce 1922 ale bylo jasné, že potřeba obranných spolků přetrvávala i do období první republiky. Od roku 1922 se tedy začal zvyšovat počet místních sborů a zvýšila se činnost těchto odborů.<sup>23</sup> Počet členů se tak od roku 1918 zvýšil z 19 031 na 103 375 v roce 1929. Pro kontext v roce 1911 bylo členů 49 600 a v roce 1913 dokonce 51 073 členů.<sup>24</sup>

## 2.4 Činnost Národní jednoty severočeské

### 2.4.1 Tisky Národní jednoty severočeské

Od založení NJS se členové shodovali na potřebě založení vlastního tiskového orgánu, který by vytvářel noviny či časopisy pro potřeby členů NJS. Nejprve NJS uveřejňovala své články a zprávy v tisku Český sever, který vycházel v Terezíně. NJS také v prvních letech používala služeb malých místních tisků. Po zániku Českého severu měla možnost NJS vydávat svůj obsah v několika českých listech, ale ústřední výbor tyto nabídky zamítl. Důvod odmítnutí bylo to, že stanovy zakazovaly jakoukoliv politickou činnost NJS.<sup>25</sup> Proto se rozhodlo k vytvoření vlastního časopisu Věstník Národní jednoty severočeské, jehož první číslo vyšlo v říjnu 1900 a vycházel měsíčně v Praze. Prvním vydavatelem a redaktorem se stal Václav Hubner, kterého od 2. ročníku nahradil JUDr. Josef V. Štumpf, jednatel NJS. Časopis byl posílán odborům zdarma a nahradil tak do té doby rozesílané oběžníky z ústředí. Vedle organizačních zpráv a pokynů přinášel informace o záležitostech menšin, školství, kulturních událostech a literatuře. Ve Věstníku byly zveřejňovány výroční zprávy NJS a zápisy z valných hromad.<sup>26</sup>

Věstník Národní jednoty severočeské neměl nahradit jiné tisky zaměřené pro české menšiny. Na počátku 20. století se zdálo, že hlavním listem českých menšin bude časopis Vyšehrad, který ale skončil již v roce 1902 a jeho úlohu v menších oblastech zaujaly

---

<sup>23</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 176–177.

<sup>24</sup> Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za léta, Organizace, 1925–1926. Praha 1927, s. 25–32.

<sup>25</sup> Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za rok 1898–1899, Zpráva novinářská, Praha 1899, s. 45–46.

<sup>26</sup> Věstník Národní jednoty severočeské. roč. 1, č. 1. Praha 1900. s. 1–27.



Trutnovský Věstník a Český sever v Libochovicích. Akademický odbor NJS vydával také tisk Přátelům českých menšin na severu.<sup>27</sup>

Věstník začal od roku 1907 vycházet pod novým názvem Stráž severu. Stráž severu nejdřív vycházela jako týdeník, od roku 1911 jako čtrnáctideník a později jako měsíčník. Během první světové války vyšla pouze dvě čísla v roce 1914 a poté již nevyšel až do březnu roku 1919. Pod názvem Strážce severu vycházel až do roku 1923, kdy se časopis dostal pod značku Hraničář, což bylo spojení tří hraničářských listů: Strážce severu, Karlovarských listů a Hraničář Ústí nad Labem. Pod tímto názvem vydávalo NJS tisk až do roku 1938, kdy bylo zastaveno jeho vydávání.<sup>28</sup>

#### 2.4.2 NJS a další spolky

Národní jednota severočeská od svého vzniku spolupracovala s Ústřední maticí školskou (ÚMŠ) v oblasti vzdělávání. Činnost NJS se zaměřovala na zakládání veřejných škol a organizování úsilí o zveřejnění matičních škol. NJS měla dohodu s ÚMŠ na spolupráci při péči o odborné a pokračovací školy. NJS dále spolupracovala s Národní jednotou pošumavskou v oblastech společných zájmů jako je například Podbořansko. NJS také spolupracovala s Národní jednotou pro východní Moravu v Olomouci, Národní jednotou pro jihozápadní Moravu v Brně a Československou jednotou v Praze. Další styky NJS navázala se slezskými národními organizacemi, Maticí opavskou a Slezskou maticí osvěty lidové ve Slezské Ostravě pro Těšínsko a Hlučínsko. Československá jednota v Praze řešila styky se Slovenskem. NJS zachovávala dobré vztahy s Národní radou českou, jejímž posláním bylo sjednocovat postup českých politických stran ve společných národních zájmů a zároveň se starala o reprezentování českého národa v zahraničí. Národní radu českou založil v roce 1900 dr. E. Engel, ale efektivní byla až po obnovení dr. J. Heroldem v roce 1903.<sup>29</sup>

Po založení Československé republiky roku 1918 přibýlo velké množství různorodých národních a osvětových spolků, mnohdy s podobným cílem, ale povětšinou si ve své činnosti spíše konkurovaly. Mnohdy měli spolky problém spolupracovat z politických důvodů. Krátce po vzniku první republiky byla častá myšlenka, že obranné spolky již nejsou potřeba a zastoupí je stát. NJS se snažila postavit této myšlence založením svazu všech obranných spolků. O ustanovení svazu se jednalo v roce 1921. Veřejně vystoupil svaz poprvé na sjezdu

---

<sup>27</sup> *Ibid.*, s. 1-27.

<sup>28</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 8, i. č. 6, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934*. Praha 1935, s. 48-49.

<sup>29</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 16-17.

národních jednot v Praze 1. května roku 1922, ale ustanoven byl až 12. května na schůzi zástupců všech jednot a matic. Schůze byla řízena starostou NJS E. Hrubým a samotná NJS se velmi zasloužila o ustavení Svazu národních jednot a matic. Kanceláře nově vzniknutého svazu byly v prostorách NJS, a tak spojení obou organizací bylo velmi úzké. Do svazu vstoupily kromě NJS i Národní jednota pošumavská, Národní jednoty pro východní a jihozápadní Moravu, Matice opavská, Ústřední matice školská, Československá jednota a Slezská jednota v Praze. Svaz měl za úkol koordinovat práci jednotlivých spolků, ale nesnažila se je nijak slučovat do jedné organizace. Po celou dobu první republiky nebyl svaz řízen podle spolkovacího zákona, což vedlo k politickým neshodám, které vedly k nestabilitě svazu jako takového. Některé svazy nesouhlasily s výjimečným postavením NJS ve svazu, takže jeho činnost povětšinou skončila prohlášeními či memorandem.<sup>30</sup>

#### 2.4.3 Přehled činnosti NJS

Stanovy definovaly účel Národní jednoty severočeské takto: NJS má přispívat k národnímu, duševnímu a hmotnému zvelebení krajín na severu Čech. K těmto cílům se měla NJS dostat pomocí poznání národních a hmotných poměrů českých menšin a podporou činnosti, která mohla posílit uvědomění, upevnění a posílení českého národu. Stanovy vylučovaly řešení záležitostí politických, přesto se do dění v NJS promítaly vlivy jednotlivých politických stran.<sup>31</sup> V NJS se snažily rozšířit vliv strany Mladočeši či Čeští socialisté, kteří měli výhrady k práci NJS. Za první republiky spolupracovala NJS se stranami, které zastávaly politiku českého nacionalismu, zatímco spory měla nejčastěji se sociálními demokraty a komunisty.<sup>32</sup>

NJS se snažila organizovat a pomáhat menšinám na národnostně smíšeném území na území poněmčeném. Činnost na území poněmčeném bylo nejtěžší, vzhledem k tomu, že tam byl největší odpor německé části obyvatel. Pro NJS bylo důležité si v těchto oblastech vybudovat silnou pozici pro možnost zajišťování práv českých menšin. NJS se snažila vyhledat příslušníky české menšiny, uvědomit je k národnímu životu a za pomoci obětavých lidí připravit, často ve spolupráci s již existujícími českými spolky v místě, založení místního odboru. Po založení místního odboru v místě se na něj přesunuly práce v řízení drobných

---

<sup>30</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 8, i. č. 4. *Memoranda a rezoluce.*

<sup>31</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 1, i. č. 1. *Stanovy Národní jednoty severočeské.*

<sup>32</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948.* NA Praha, Praha 1969, s. 18.

národních uvědomovacích akcí, které se předtím řídily z ústředí.<sup>33</sup> Počátkem prvních let dvacátého století se NJS decentralizovala, a vznikly tak okrsky a sbory, které umožnily delegovat povinnosti na nižší orgány NJS. Tak byla postupně vybudována základní struktura pro uvědomování dalších českých menšin, které byly rozptýleny hluboko v území s německou většinou. Místní odbory se tak mohly více věnovat činnosti v podobě boje za práva české menšiny, pomoci při přípravě voleb a sčítání lidu. Před vznikem republiky byly konány osvětové akce o české pozici v říšské radě. Osvěta pokračovala i za první republiky, protože v pohraničí nebyla ani zdaleka vyřešená národnostní otázka.<sup>34</sup>

NJS se angažovala v přípravách sčítání lidu. V roce 1880 probíhalo první sčítání lidu, ve kterém se zjišťovala řeč namísto národnosti lidu<sup>35</sup>. Na toto sčítání se množily stížnosti ohledně falešných výsledků, které byly dosažené tlakem úřadů a německých zaměstnavatelů na lidi, hlásící se za Čechy. Zastrahování české menšiny ze strany Němců bylo v podobě propouštění z práce či bydlení, ale objevovaly se i hrozby násilím. Úřady tyto praktiky přehlížely. Výsledky sčítání byly často úředně zveřejněny až po několika letech, přesto nemohly skrýt zvýšený příbytek Čechů ve smíšeném území. V tabulce níže je vidět postupné zvyšování počtu Čechů v městech v pohraničí.

Čechů v obci	rok 1880	r. 1910	r. 1921
Bílina	1 543	6 901	12 216
Duchcov	3 582	14 519	19 605
Cheb	245	152	1 953
Liberec	2 488	2 217	4 894
Most	3 166	16 469	28 147
Sokolov	298	904	2 326
Žatec	1 325	870	4 508

NJS pomáhala s organizací tzv. soukromého sčítání, v němž jsou zaneseni i ti, kteří se nemohli k české národnosti přihlásit při úředním sčítání. Problémy se sčítáním pokračovaly

<sup>33</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 27.

<sup>34</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednoty severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 19.

<sup>35</sup> [Historie sčítání lidu na území České republiky I. | ČSÚ \(czso.cz\)](https://www.czso.cz/csu/historie-scitani-lidu-na-uzemi-ceske-republiky-i)

i během první republiky, protože stále nezmizela závislost některých Čechů na německých zaměstnavatelích.<sup>36</sup>

NJS se dle stanov nesměla přímo zúčastňovat voleb.<sup>37</sup> Nepřímé zásahy ale byly hlavně díky místním odborům často vidět při konání obecních voleb do zastupitelstev. Snažily se zbavit obce německé nadvlády a v případě výhry podporovat vedení, aby tuto vydobytou pozici v příštích volbách neztratily. V souvislosti s volebním bojem docházelo někdy až k násilí mezi Němci a Čechy. Němci pomocí německého nacionalistického tisku vzbuzovali protičeské nálady mezi Němci. Úřady před vznikem Československa tyto praktiky přehlížely či dokonce podporovaly. Počátkem dvacátého století se povedly české menšině určité volební úspěchy v poněmčeném území především na Mostecku. Objevovalo se více českých kandidátů s podporou místní české komunity.<sup>38</sup>

Během období první republiky NJS pokračovala v podpoře českých zájmů v samosprávních orgánech. NJS zřídila samosprávnou poradu v Praze, kterou využívali členové NJS ale i členové dalších obranných spolků, kteří hledali informace o záležitostech samospráv. Tématice voleb se věnoval i tisk NJS Hraničář. Volební boj byl někdy na škodu obranným spolkům, které když neměly stejné zájmy, tak si konkurovali, čehož využívaly strany protivníků. Brzy po vzniku Československa se nové vládě hodilo podporovat aktivity obranných spolků, ale brzy se objevovaly tendence se s Němci rozumně dohodnout. Německé politické strany se mezitím stále věnovaly aktivní politice a využívaly neshod mezi českými stranami, hlavně v národnostní politice. Činnost NJS byla ovlivněna zejména národně-socialistickou stranou, ale nejvíc se neshodovala s politikou Komunistické strany, která měla v pohraničí velkou oblibu mezi dělníky. V letech před začátkem druhé světové války, kdy nastal nástup Henleinovy strany, se NJS a ostatní obranné spolky nemohly postavit politické síle této strany. NJS neměla šanci se postavit šířícím se fašistickým tendencím i proto, že se vedení NJS stále zaměřovalo na boj proti všem Němcům bez rozdílu.<sup>39</sup>

---

<sup>36</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 180.

<sup>37</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 1, i. č. 1. *Stanovy Národní jednoty severočeské*.

<sup>38</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 20.

<sup>39</sup> *Ibid.*, s. 21.

NJS a další obranné spolky se před vznikem Československa angažovaly v boji proti německým snahám o úpravy volebních okrsků ve prospěch Němců. V roce 1906 se podařilo Němcům protlačit přes odpor Čechů uzákonění volební opravy pro říšskou radu, podle které se volební okrsky zřizovaly podle německého návrhu. V praxi to znamenalo, že mnohé české obce se dostaly do německých okrsků, což znemožnilo českým stranám dosáhnout lepších volebních výsledků. Další činnost NJS se zaměřovala na ochranu rovnoprávnosti českého jazyka u státních úřadů. Po zavedení „Stemayrova jazykového nařízení“ byla situace ještě v roce 1884 uspokojivá, jak v jazykovém výboru říšské rady konstatoval ministr dr. Pražák. V dalších letech se objevovaly pokusy o zabránění používání češtiny u soudů. Němci využívali jakékoliv možnosti, jak omezit český jazyk vůči jazyku německému. Němci se pokoušeli o to, aby se více používali německé názvy měst.<sup>40</sup>

NJS se zúčastňovala akcí, na kterých mohli propagovat české menšiny. Na jubilejní výstavě v roce 1891 se NJS spolupodílela na instalacích menšinových expozic. NJS se účastnila oslav 300. výročí narození Jana Amose Komenského v březnu 1892. Zástupce NJS se objevily na Národopisné výstavě roku 1895, aby tak šířily zájem o české menšiny v jazykové smíšených oblastech a tím získaly lidský a finanční kapitál, NJS měla snahu přesvědčit bohaté české obyvatele, aby investovali peníze do podniků v národnostně smíšených oblastech a tím snížili tlak německých zaměstnavatelů na Čechy v těchto oblastech.<sup>41</sup>

Během první světové války se snažila NJS udržet svou činnost v podobě udržování styku s důvěrníky a zakládáním národních výborů. Národní výbory nahrazovaly v době války místní odbory. Po skončení války a vzniku Československa se NJS spolu se Sokolskou obcí podílela na zajišťování pohraničních krajů. Ústřední výbor NJS se podílel na tvorbě podkladů pro delegaci na mírových jednáních v roce 1919. Tyto podklady měli přesvědčivě prokázat nesmyslnost německých separatistických tendencí a potvrdit nároky nového státu na pohraničí. NJS podporovala návrhy na zestátnění, ale jen pokud by se týkalo německých podniků. NJS byla zástupcem českého nacionalismu, a tak neviděla mezi Němci rozdíl a nemohla se smířit s nečinností vlády ohledně německého vlivu v pohraničí. Členové NJS byli rozhořčení z nečinnosti, a tak se někteří rozhodli NJS opustit. Činnost NJS před válkou a po válce se nikterak moc nezměnila. Po válce se zaměřovala na boj proti rozdělení

---

<sup>40</sup> *Ibid.*, s. 23.

<sup>41</sup> *Ibid.*, s. 24.

republiky na župy, také kontrolovali důsledné používání jazykového zákona.<sup>42</sup> Na 40. a zvláště na 45. valném sjezdu členů NJS v roce 1930 byla kritizována malá aktivita místních odborů a nepodpora cílů NJS ze strany ministrů, poslanců a státních úředníků. Důvody byly hlavně v hospodářských problémech po Velké hospodářské krizi z roku 1929, která zájmy NJS v očích politiků posouvala na druhou kolej. NJS se v době krize projevovala například darování vánočních nadílek dětem z krizí postižených pohraničních oblastí. Někteří členové NJS viděli původ krize v nástupu německých stran do vlády a šířily narativ toho, že krizí trpí hlavně čeští zaměstnanci německých podniků.<sup>43</sup>

NJS publikovala ve svých a spřízněných tiscích články o hrozícím nebezpečí ze strany německé říše. Největší aktivita však probíhala na úrovni místních odborů, kteří upozornili na hrozbu z Německa. V Moldavě v Krušných horách se 14. května 1933 stal incident, při kterém byl postřelen finanční dozorce Jan Sekyra. Místní odbor sepsal memorandum, které poslal na ústředí NJS, ministerstvo vnitra, zemskému úřadu a na vedení četníků, které požadovalo vysvětlení činnosti v případě ze strany činných orgánů. Hraničářský klub československého studentstva při NJS byl činný v akcích proti zbrojení nacistického Německa. NJS spolu s dalšími obrannými spolky vystoupila roku 1938 s memorandem proti Heinleinově Sudetoněmecké straně. Po podepsání Mnichovské dohody organizovala NJS velkou akci na podporu utečenců ze zabraného území.<sup>44</sup>

#### 2.4.4 Ekonomická činnost NJS

Činnost NJS v oblasti hospodářské spočívala v podpoře českých živnostníků, řemeslníků a dělníků v oblastech národnostně smíšených oblastech.<sup>45</sup> NJS zřizovala ubytovny pro české dělníky v německých oblastech, protože do německých ubytoven nebyli přijímáni. NJS podporovala finančně domácí průmysl tkalcovský, kartáčnictví, sklářský a košíkářský na Liberecku, Semilsku, Lanškrounu a Jilemnicku.<sup>46</sup> NJS se snažila Čechům v zahraničí pomáhat se získáním levného úvěru. Nejprve poskytovala úvěry z pokladny z pokladny NJS, ale z důvodu velkých ztrát se rozhodli poskytovat jen úvěry se zárukou.

---

<sup>42</sup> Stručný přehled práce NJS za léta 1925–1926. Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za léta 1925–1926. Praha 1927, s. 10-16.

<sup>43</sup> NA Praha, fond NJS, kart. 8, i. č. 6, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934*. Praha 1935, s. 51-61.

<sup>44</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 26.

<sup>45</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 184.

<sup>46</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 27.

NJS podporovala zakládání bank nebo kaspeliček na vesnicích a záložen ve městech. V roce 1910 byla založena záložna NJS, která měla poskytovat úvěry a půjčky.<sup>47</sup>

NJS se zároveň snažila bránit prodeji českého majetku do německých rukou. Také se angažovala v odkupu pozemků z německých rukou, k čemuž používalo až 10 procent veškerých příjmů spolku. V této aktivitě bojovala nerovný boj s Němci, kteří s většími prostředky odkupovali pozemky v pohraničí. Němci měli v této aktivitě podporu německých bank a záložen. NJS kromě pozemků nakupovala také činžáky, vybavení pro domácnosti a potřeby do školy. NJS se podílela na stavbě národních domů, získání nájmu místností pro místní odbory a nákup hostinců. Významným počinem bylo založení českého cukrovaru, pivovaru a mlékárny v Bohušovicích nad Ohří. V zemědělství se NJS podílela na organizování společného nákupu strojů a spolupracovala se Zemědělskou radou při subvencích.<sup>48</sup>

NJS se zasahovala o zastoupení českých podnikatelů v obchodních komorách v Chebu a Liberci. Důvodem bylo to, že obvody obchodních komor byly uspořádány ve prospěch německých podnikatelů. Za první republiky NJS pomáhala založit Českou pozemkovou společnost s. r. o. a stala se díky tomu podílníkem. NJS dále nechala zřídit Severočeskou tiskárnu v Ústí nad Labem a založila Severočeské závody knihkupecké. V rámci sociální pomoci uděloval spolek podpory pro české dělníky a živnostníky. Podpory se používaly na podporu lidí, kteří měli finanční problémy z důvodu stávky či finančních problémů podniku. Zároveň NJS pomáhala s podporou pozůstalých po pracovnících, kteří zahynuli během vykonávání pracovní činnosti. NJS taktéž uspořádávala sbírky, například pokud se stalo nějaké neštěstí s větším počtem mrtvých. Další podpora byla pro Čechy postiženými útlakem z německé strany, jakým mohla být ztráta bydlení či zaměstnání. NJS se takovým lidem snažila pomoci nalézt jiné bydlení či práci.<sup>49</sup>

Po Mnichovské dohodě se veškerý majetek NJS v území pod německou nadvládou dostal do správy německého Aufbau fondu, přičemž některé nemovitosti byly prodány do rukou Němců. Po konci druhé světové války NJS získala majetky zpět v restituci.<sup>50</sup>

---

<sup>47</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 185.

<sup>48</sup> *Ibid.*, s. 185.

<sup>49</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 28.

<sup>50</sup> *Ibid.*, s. 28.

## 2.5 Konec NJS

Po Mnichovské dohodě z 30. září 1938 a odstoupení pohraničí Německé říši byla činnost NJS hlavně o pomoci uprchlíkům, kteří prchali z pohraničí před Němci. V prosinci 1938 se NJS povinně začlenila do Národní matice. NJS oficiálně ukončila svou činnost 30. červan 1939. Národní matice byla v červnu 1943 říšským protektorem rozpuštěna a její majetek byl zabaven.

Po osvobození Československa v květnu 1945 obnovila NJS svou činnost. Vzhledem k výměně obyvatelstva v pohraničí se činnost NJS nesetkala s pochopením nově příchozích, kteří neviděli smysl NJS po odsunu Němců. NJS pomáhala starousedlíkům s návratem jejich majetku. Činnost spolku postupně upadala, jelikož se spolek potýkal s finančními problémy a nedostatkem členů. Z úsporných důvodů přestal spolek vydávat vlastní časopis. Konec pro Národní jednotu severočeskou nastal z politických důvodů, kdy po komunistickém převratu v únoru 1948 byl založen ústřední akční výbor národní fronty, ve které byly rozpuštěny všechny národní jednoty a matice.<sup>51</sup>

---

<sup>51</sup> ČENSKÝ, F. *Národní jednoty severočeská 1885-1948*. NA Praha, Praha 1969, s. 35-44.



### 3. Národní jednotna severočeská ve Varnsdorfu

#### 3.1 Historie Varnsdorfu

Varnsdorf se nachází v severní části Českých zemí ve Šluknovském výběžku. Město se nachází v kotlině, kterou protéká řeka Mandava (německy Mandau). Oblast obklopují Lužické hory.

O původu názvu Varnsdorf koluje několik pověr. První verzi popsal místní historik Alois Palme, podle kterého bydlel nedaleko dnešního kopce Hrádek poustevník Vernar, který údajně varoval pocestné před lupiči, kteří se schovávali u cesty podél říčky Mandavy. Později, když se zde usadili obyvatelé, na počest lidumilného Vernara město pojmenovali Varnsdorf.<sup>52</sup> Druhou verzi zmiňuje Palacký, který píše o hraběti Vernarovi, který na výpravě Karla Velikého do Čech roku 805 vedl část franckého vojska proti Čechům. Císař tedy mohl darovat hraběti území, na kterém později vznikla osada pojmenovaná po Vernarovi (latinsky *Wernoldi villa*).<sup>53</sup> *Wernoldi villa* je nejstarším datovaným záznamem o Varnsdorfu. Nachází se v rejstříku papežských desátků z roku 1352. Nejpravděpodobněji však název vznikl podle jména lokátora nebo vrchního pána půdy.<sup>54</sup>

Varnsdorf, ještě jako vesnice, od vzniku v druhé polovině 13. století měnil často majitele. První vlastníci oblasti dnešního Varnsdorfu byli Berkové z Dubé. Po Bercích z Dubé přešla ves Varnsdorf do rukou pánů Vartenberků ze Stráže. Roku 1471 Křištof z Vartenberku prodal panství Tolštejn, do kterého patřila i vesnice Varnsdorf, Albrechtovi Saskému, ten panství prodal roku 1494 Jindřichovu ze Šlejnic. Roku 1570 byla vesnice prodána pánům Lejnarům. Roku 1624 byla vesnice prodána Juliovi Jindřichovi knížeti Saskému. Dalším majitelem byl roku 1656 hrabě František Eusebius z Pottingu, jehož syn prodal panství Antonínu Floriánovi z Liechtensteina. Liechtesteinové panství vlastnily až do roku 1919.<sup>55</sup>

Varnsdorf byl od 2. poloviny 16. století znám svým textilním průmyslem, obzvláště výrobou plátěných výrobků. Textilní výrobky se odvážely na trh v Rumburku, odkud se plátno dostávalo daleko za hranice panství. Roku 1786 povolil císař Josef II. dovoz anglické

---

<sup>52</sup> PALME, A. *Varnsdorf a jeho pamětihodnosti od založení do roku 1850*. KPMV, Varnsdorf 1999, s. 8.

<sup>53</sup> RAMBOUSEK, A. *Varnsdorf – severočeský Manchester*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 12.

<sup>54</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf*. [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 48.

<sup>55</sup> *Ibid.*, s. 62-83

bavlněné příze a díky tomu se stal Varnsdorf jedním z prvních míst, kde se rozvinul průmysl na zpracování příze. Zprvu tkalci z okolí zpracovávali přízi doma na ručním stavu a hotové výrobky prodali faktorům ve Varnsdorfu, kde zároveň zakoupili materiál na další práci. Roku 1790 podnikatel Fröhlich začal s výrobou sametu. První mechanické stavy se ve Varnsdorfu objevily až v roce 1861, od toho roku se teprve může mluvit o tovární výrobě.<sup>56</sup>

Dne 29. června 1830 byla v chrámu sv. Petra a Pavla na náměstí poprvé na světě zahrána celá slavnostní mše Ludviga van Beethovena *Missa Solemnis* v rámci liturgie.<sup>57</sup>

Vesnice Varnsdorf se rozrůstala a roku 1849 do něj bylo sloučeno pět okolních samostatných vesnic a Varnsdorf se tak s 10 tisíci obyvateli stal největší vesnicí v Rakouské říši. Rok poté se ve Varnsdorfu zřídil okresní soud. Varnsdorf byl císařem Františkem Josefem I. 28. července 1868 povýšen na město a k tomu bylo městu uděleno povolení pořádat výroční a týdenní trhy. Povýšení na město bylo již nabídnuto i za vlády císaře Františka I. v roce 1804, tehdy to představitelé obce odmítli. Teprve až v roce 1870 se Varnsdorf přestal administrativně dělit podle dřívějšího uspořádání vesnic, díky čemuž došlo k přečíslení domů běžnými čísly (1-1057).<sup>58</sup>

### 3.1.1 Průmyslové podniky ve Varnsdorfu

Začátkem 20. století bylo ve městě 160 továren. Největší textilní manufakturou byl podnik G. A. Fröhlich's Sohn, která se v roce 1862 z manufaktury stala továrnou. Firma nakoupila parní stroje a roku 1873 i přes krizi investovala do výroby bavlněného sametu (manšetr). Na počátku 80. let 19. století v továrně pracovalo na 650 dělníků. Mezi další podniky v textilním průmyslu se řadí firma Brüder Richter, původně ruční tkalcovna prošla v roce 1886 mechanizací a koupí vlastní továrny. Podnik Brüder Richter v roce 1943 získala jinou firmu zabývající se tkalcovstvím Klein & Co., jelikož firmu vlastnili židovští bratři Kleinové. Dalším podnikem byl Franz Liebisch's Söhne, který vznikl oddělením od firmy Johann Liebisch & Co. se zabývala barvením látek., v roce 1928 zde pracovalo 107 dělníků. Firma Karl Herrmann má původ v tkalcovně Aloise Palmenho, místního historika a

---

<sup>56</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf.* [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 226-234.

<sup>57</sup> HEINZ. I. *Z hudební minulosti Šluknovska, Od středověku po Missu solemnis.* KPMV, Varnsdorf 2012, s. 211.

<sup>58</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf.* [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 173-179.

podnikatele. Firma prošla velkými proměnami a po konci druhé světové války byla včleněna do národního podniku Velveta.

Ve Varnsdorfu se nacházela jedna z nejznámějších továren na punčochy Julius Kunert & Söhne. Zakladatel Julius Kunert narozen 21. března 1871 původně podnikal ve výrobě beden pro armádu během 1. světové války, po válce k bednám přidal výrobu kancelářského nábytku. V roce 1922 firmu na nábytek prodal firmě Fröhlich. V roce 1924 došlo k založení Julius Kunert & Söhne a postavení první tovární budovy. Na počátku v podniku pracovalo při denní výrobě 300 punčoch 18 dělníků, za pět let již byla denní výroba 15 000 při počtu 800 dělníků. V roce 1939 bylo v podniku 5 000 zaměstnanců a denní výroba byla 100 000 párů punčoch. Punčochy firmy Julius Kunert & Söhne se prodávaly například v prodejní síti firmy Baťa, pro které byl vymyšlen slogan: „K Baťově obuvi patří Kunertovy punčochy.“ Po konci druhé světové války byl podnik znárodněn a přejmenován na národní podnik Elite.

První tiskárnu ve Varnsdorfu založil v roce 1869 místní knihkupec Friedrich Pohl. V roce 1874 převzal vedení podniku Eduard Strache. Tiskárna Eduard Strache vydávala německý lokální týdeník „Abwehr“, který podnítil postupný růst tiskárny. Od roku 1887 vydávala tiskárna varnsdorfský kalendář, kde se uváděl přehled nejdůležitějších událostí za uplynulý rok. Sám Eduard Strache byl roku 1901 zvolen starostou a roku 1904 se stal čestným občanem Varnsdorfu. Tiskárna zanikla v roce 1950, kdy byla začleněna do firmy Státní tiskárna.<sup>59</sup>

### 3.1.2 Spolkový život ve Varnsdorfu

V Rakousku bylo zakládání spolků povoleno až s vydáním ústavy v roce 1849, do té doby mohl být spolek založen jen se speciálním povolením od vlády. Již roku 1852 byl spolkový život omezen Bachovým spolkovým patentem, občanská společnost tak musela čekat až do roku 1867, kdy byl vydán nový spolkový zákon, který zaručoval právo na spolčování všem bez výjimky. V roce 1869 bylo ve Varnsdorfu 19 spolků, v roce 1913 jich bylo již 206.<sup>60</sup>

Nejstarším spolkem ve Varnsdorfu byl Měšťanská střelecká společnost (Bürgerliche Schützengesellschaft) založená v roce 1794, povolena byla však až v roce 1796 majitelem panství A. I. Liechtensteinem. Název spolku se roku 1840 změnil a na základě dvorského

---

<sup>59</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf.* [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 226-234.

<sup>60</sup> *Ibid.*, s. 184.

dekretu mohl spolek používat jméno C. k. privilegovaná měšťanská střelecká společnost. Spolek si ve svých stanovách formuloval za cíl sloužit jako pořádková policie při světských a církevních slavnostech. Změny v aktivitách spolku nastaly v roce 1896, kdy se na výzvu příslušného c. k. politického okresního úřadu musel spolupodílet na udržování veřejného pořádku a ochraně veřejného majetku. Spolek pořádal tzv. Královské střelby, které se postupně staly velkou slavností, na které se zároveň konal jarmark. Slavnosti trvaly většinou tři dny a probíhaly v okolí restaurace Střelnice, kterou si nechal spolek postavit pro své potřeby. Počet členů se pohyboval od 23 v roce 1794 po počet kolem 200 členů, který si spolek udržoval od poloviny 19. století. Po první světové válce došlo k reorganizaci spolku, při které proběhla změna názvu na Měšťanský střelecký sbor. Roku 1925 se přejmenoval spolek na Spolek přátel střelby a poslední změna názvu na Německý měšťanský střelecký spolek ve Varnsdorfu nesl spolek až do svého zániku roku 1939.<sup>61</sup>

Společenství mužské měšťanské společnosti v německých oblastech známé jako „Schlaraffie“ byl další známý spolek. Členové se setkávali při konání ceremoniálních aktů z dob rytířů, při kterých nosily vlastní uniformy. Ve Varnsdorfu vznikl spolek roku 1898. Členem spolku byl syn majitele tiskárny Eduarda Stracheho Robert. Členové spolku projevovali antisemitismus v období mezi válkami. Spolek zanikl roku 1939. Mezi další známé spolky patřily hudební spolky Mužský pěvecký spolek a spolek Harmonie. Mezi ochotnické spolky patřily spolky Thalia a Dramatischer Klub (Dramatický klub).

Sportovní spolky se staly nedílnou součástí života ve Varnsdorfu. První sportovní spolek Turnverein byl založen roku 1861, roku 1869 měl spolek již 104 členů. V roce 1875 si ženy založily vlastní tělovýchovný spolek. V roce 1863 založil spolek Turnverein požární sbor, který se roku 1891 osamostatnil jako Sbor dobrovolných hasičů Varnsdorf. Na začátku 20. století se ve spolku začal projevovat antisemitismus. V roce 1903 se spolek připojil k ostatním turnerským organizacím, které zakazovali přijímání členů židovského původu. Spolek zanikl roku 1939, kdy byl začleněn do nacistické organizace NS – Reichsbund für Liebeserziehung.<sup>62</sup> Roku 1907 byl založen první fotbalový oddíl. Dne 13. dubna 1907 se sešel výbor složený z nadšenců pro fotbal, aby založil Německý fotbalový klub (DFC). Roku 1912 vznikl ve městě konkurenční fotbalový spolek Deutsche Sportclub Edelgrund (DSK),

---

<sup>61</sup> RYBÁNSKÝ, J. *K historii C. k. privilegované měšťanské střelecké společnosti ve Varnsdorfu*. In: Mandava. Kolektiv autorů. Varnsdorf, KPMV 2016. s. 18-32.

<sup>62</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf*. [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 185-189.

v roce 1919 již oba kluby měli společné valné hromady. V roce 1931 se oba kluby spojily do Varnsdorfského fotbalového klubu (WFK), jedním z největších sponzorů klubu byl továrník Kunert. S obsazením pohraničí Německou říší se klub začlenil do Tělovýchovné společnosti Německé říše. V roce 1945 přišel úplný konec klubu po odsunu německého obyvatelstva.<sup>63</sup>

### 3.2 Vývoj NJS ve Varnsdorfu

Historie spolků české menšiny ve Varnsdorfu začíná v devadesátých letech 19. století, kdy rozvoj průmysl přivábil velký počet českých dělníků a řemeslníků. Do té doby zde byli Češi zaměstnáni jako tovární dělníci, tovaryši a živnostníci, kteří se však z obavy bojkotu své živnosti ze strany Němců ke své národnosti nehlásili. Mnoho Čechů pracovalo ve státních službách jako úředníci, v devadesátých letech však byli hromadně přemísťováni do míst s českou většinou vlivem Dra. Titty, hlavního činitele „Volksratu“ (Německá lidová rada). Na popud „Volksratu“ byli čeští pohraniční strážci nahrazeni těmi německými. Českým menšinám na národnostně smíšeném území velmi uškodila aktivita „Volksratu“, na jehož popud Německé obce ztěžovali přistěhování nových českých obyvatel a stávající české obyvatele nutily buď k odstěhování nebo poněmčení. To mělo vést k očištění německých měst od českého obyvatelstva. Nejčastějším způsobem bylo znemožnění českým přistěhovalcům koupi nemovitosti a vykupování nemovitostí v rukou českých obyvatel Varnsdorfu.<sup>64</sup>

V roce 1905 byl ve Varnsdorfu rozvěšen leták, jímž byli vyzýváni němečtí zaměstnavatelé k tomu, aby propustili české dělníky, aby s v městě nerozšiřovala česká menšina. V té době již bylo ve Varnsdorfu velké množství českých dělníků, kteří přišli pracovat do vzkvétajícího textilního průmyslu ve Varnsdorfu a rychle se tak zvyšoval počet Čechů mezi německou většinou. V letáku byly schůze Čechů brány jako provokace, dále dle něj měli Češi omezit mluvu česky jen v domácnosti a zároveň se radovat z toho, že jejich děti se učily ve školách německy a mohou se tak vzdělávat v německé kultuře. Text letáku posílal Čechy, kterým se výzva nelíbí, ať zůstanou doma nebo odejdou pryč. Leták se obracel na německé ženy, aby nepřijímaly do služby české ženy. Majitelům nemovitostí radil radši

---

<sup>63</sup> WEBER, J. *Vzpomínka na začátky fotbalu ve Varnsdorfu*. In: Mandava. Kolektiv autorů. Varnsdorf, KPMV 2007. s. 97-101

<sup>64</sup> STÁHALA, J. *Vzpomínka na zakoupení Národního domu ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 19.

nechat byt prázdný, než aby v něm nechal bydlet Českou rodinu. Na závěr varoval před otevřením české školy, což by dle textu narušovalo mír mezi národy.

Místní německý nacionální časopis „Abwehr“ pravidelně štvál Němce proti české menšině, často hrozil české menšině násilím. Časopis bojoval za to, aby se Varnsdorf nestal městem se smíšeným obyvatelstvem. Češi si časem zvykli na ostrou řeč deníku a bránili se výrokům deníku v českých tiscích, jako byl například Strážce severu.<sup>65</sup> S problémy se potýkali čeští živnostníci, kteří se ke své národnosti veřejně hlásili. V roce 1908 si ve Varnsdorfu otevřel řeznictví Václav Havel a ihned po otevření se po městě objevily letáky s textem mířeným proti řezníkovi, který odrazoval Němce od toho, aby v řeznictví nic nenakupovali.<sup>66</sup>

V textu Vývoj a život českých menšin od Šubrtů z roku 1910 píše autor o Varnsdorfu: „I tiskárna Stracheova, v níž tiskne se pověstná Abwehr, jež nepřestává vyzývati německé továrníky, aby nezaměstnávali Čechů, mí hodně českých dělníků. Strachovi bývá často tato nedůslednost vytýkána. Strache hajívá se tvrzením, že jeho čeští zřízení národnostně nijak nevstupují a jsou i členy německých spolků. A toto vysvědčení možno dáti velké většině Čechů i v jiných závodech zaměstnaných. Nejsou-li zrovna členy německých spolků, straní se českého ruchu, vychovávají děti německy, a tak poněáhu splývají s německým okolím.“ (ŠUBRT, J. *Vývoj a život českých Menšin*, 1910.)

Německé akce proti české menšině nezabránilly vzniku českých spolků ve Varnsdorfu. První spolek byl spolek Pokrok někdy nazývaný Beseda, který pořádal první společenskou akci pro Čechy dne 31. července 1892 v sociálně-demokratickém domě (dnes divadlo). Jeden z prvních spolků založila roku 1894 strana sociálně-demokratická pod názvem Bratrství. Dalším spolkem byla v roce 1900 Odbočka Besedy knihařské a ozdobnické pro království české. V roce 1895 vzniká čtenářský spolek Květ a v roce 1905 organizují národní socialisté vznik Všeodborové sdružení. Prvním předsedou čtenářsko-vzdělávacího spolku Květ byl Jindřich Vondra. Spolek se potýkal s problémy s německými úřady. Roku 1900 vtrhli do restaurace, kde se spolek scházel, na udání četnictvo, které zabavilo výtisky košťanských Hornických listů. Četníci opakovaně podávali okresnímu soudu udání na představitele spolku, údajně pro anarchistické tendence. Spolek Květ byl úředně rozpuštěn

---

<sup>65</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 24.

<sup>66</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf*. [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 277.

roku 1915, v té době měl 81 členů. Spolek Květ se zasadil o první český konzum ve Varnsdorfu a založil taktéž tělocvičný a pěvecký kroužek.

Ze spolku Bratrství založeného sociálně-demokratickou stranou se v roce 1906 stal Dělnický vzdělávací a zábavní spolek Osvěta pro Varnsdorf a okolí, jehož zakladatelem se stal dělník Karel Vomáčka. Spolek pořádal besedy, divadelní představení a věnoval se kulturní a tělovýchovné činnosti. Posledním předsedou spolku byl Václav Charvát do roku 1938, kdy spolek zanikl.<sup>67</sup>

Ve Varnsdorfu začala NJS institucionálně působit již v roce 1897, s tím že aktivity členů NJS sahají i před tento rok. Na založení místního odboru NJS se příznivci NJS počkali až za deset let.<sup>68</sup> Členové národně-sociálních organizací požádali NJS o zapůjčení knihovny, tím začaly styky varnsdorfských Čechů s NJS, které vedly k založení místního odboru NJS ve Varnsdorfu dne 6. října 1907. Němci nazývali spolek posměšně „Tschechisierungverein“, tzn. spolek pro čechizaci.<sup>69</sup>

O vznik místního odboru NJS ve Varnsdorfu se zasloužili: J. Zmatlík, J. Lukeš, bratři Křížkové, J. Chleboun, Matoulek, J. Schriter, Lochmann, J. Stáhala, B. Stáhala, V. Podlipský, J. Mašek, A. Šebor, Hromádka, Věchet, Zapotil, K. Balbín, K. Piloun, V. Zelenka, V. Charvát a F. Farský. Téměř všichni byli zaměstnanci německého podnikatele textilním průmyslu. Při vzniku odboru bylo 51 členů.

Nově ustanovený místní odbor NJS ve Varnsdorfu pořádal velké množství přednášek, divadelních představeních a zábav, a tím vzdělával český národ. Odbor se stal střediskem všeho menšinového života. Němcům se činnost spolku nelíbila, a tak tlačili na majitele hostinců, aby českým spolkům nepronajímali místnost. Často se tak členové setkávali u některého z členů nebo se setkávali na volném prostranství. Jen během prvních dvou let museli pro svou spolkovou činnost hledat pětkrát nové místo. Tato situace byla vyřešena koupí hostince od Josefa Strabacha v roce 1909, v němž se od té doby konaly schůze většiny českých spolků té doby. Němci nenesli přechod německého majetku do českých rukou dobře.<sup>70</sup>

---

<sup>67</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf.* [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 277.

<sup>68</sup> *Ibid.*, s. 277.

<sup>69</sup> *Ibid.*, s. 277.

<sup>70</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu.* In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932).* Varnsdorf 1933, s. 24-25.

*„Otevření střediska české menšiny ve Varnsdorfu.*

*Plná dvě léta trvalo, nežli Národní jednota severočeská dostala hostinskou koncesi pro svůj dům čp. 1261 ve Varnsdorfu. Tamní hejtmanství na nátlak obce, společenstva hostinských a zejména tamního německého štvavého listu „Abwehr“ původně žádost za koncesi zamítlo a teprve na základě rekursu (odvolání) Národní jed. sev. místopředsedství byla koncese definitivně udělena. V pátek 5. ledna vyzvedl si delegát NJS. u hejtmanství ve Varnsdorfu výměr koncesní a v sobotu 6. ledna slavnostním způsobem spolu s panem továrníkem Stáhalou z Rumburka české menšině tamní veřejně jej odevzdal. Odevzdání doprovázeno bylo přátelským večírkem, kterýž byl dokladem nutnosti střediska pro český živel varnsdorfský. Do posledního místečka byly všechny místnosti naplněny a spousta příšedších pro nedostatek místa musila se vrátiti. Za hudby české kapely z Horního Růžodola a výborných přednesů dramatického kroužku varnsdorfského bavila se česká menšina poprvé v českém hostinci a za českého hostinského, jímž jest známý nám z Kašperských Hor a z Ústí n. Lab. dlouholetý menšinový pracovník p. Tomáš Vorlíček. Varnsdorfská „Abwehr“ protičeským článkem hleděla slavnost znemožnit, než byla včas skonfiskována a tak nerušeně a srdečně bavili se nejen čeští hosté místní, ale i z okolí, zejména z Rumburka.“ (Národní politika, 9. ledna 1912)<sup>71</sup>*

Díky zakoupení hostince mohly spolky v čele NJS pokračovat ve své činnosti bez nutnosti dohod s Němci. Místní odbor NJS měl v době založení Českého domu kolem 50 členů. V roce 1910 při sčítání lidu se Němci snažili bránit agitaci českých spolků, aby se k české národnosti přihlásilo co nejméně Čechů žijících ve Varnsdorfu. Při tomto sčítání se tak k české národnosti přihlásilo pouze 456 lidí, čemuž ve spolku nevěřili i s přihlédnutím k minulému sčítání v roce 1900, kdy se k české národnosti přihlásilo jen 8 obyvatel Varnsdorfu.<sup>72</sup>

V roce 1910 vyšel text Vývoj a život v českých menšin ve které autor Šubrt tvrdí, že podle jeho odhadu žije ve Varnsdorfu 2 000 Čechů z nichž je 400 školou povinní. Jeho čísla se nezdají správná v porovnání čísel ze sčítání z roku 1921, kdy žilo ve Varnsdorfu 1 098

---

<sup>71</sup> *Národní politika*. Praha, 9. ledna 1912.

<sup>72</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 25.



Čechů. Při dalším sčítání v roce 1931 již bylo Čechů ve Varnsdorfu 1501, z čehož bylo 210 dětí do 14 let. Češi vlastnili 81 domů.<sup>73</sup>

V roce 1911 bylo dámským odborem NJS připravováno zavedení soukromého vyučování českých dětí v mateřském jazyce. Narazilo však na tehdejší zákon, který nedovoloval soukromé školy tohoto zaměření. Dámský odbor ve spolupráci s odborem mužským pořádal každoročně vánoční nadílku pro děti českých rodičů a pomáhal rodičům v nouzi. Tato činnost byla roku 1913 poškozena spory mezi členy a až roku 1914 se povedlo spory uklidnit a vrátit se k zastaveným činnostem.<sup>74</sup>

V roce 1912 objížděla akademická skupina NJS v Praze severočeská města, aby navštívila tamní české menšiny. Z novinového článku z tisku „Znaimer Tagbaltt“ ze dne 14. srpna 1912 se dozvídáme, že akademici dosud navštívili Rumburk a Varnsdorf. Po těchto městech mířila delegace do České Lípy, kde článek zmiňuje obavu německých úřadů z rušení nočního klidu. Úřady proto přijaly nezbytná opatření.<sup>75</sup>

První světová válka velmi omezila spolkovou činnost NJS ve Varnsdorfu. Tehdejší předseda spolku J. Schriter, ačkoliv nebyl vojákem, byl povolán do vojenské služby. Stalo se tak z vůle úředních kruhů, kterým byl pro své národní přesvědčení trnem v oku. J. Schriter se z války nevrátil, padl v boji. Na vojnu byli povoláni postupně i další členové místního odboru NJS včetně syna hostinského v Českém domu Tomáše Vorlíčka Břetislav. Vzhledem k těmto ztrátám mezi členy byla činnost spolku velmi omezena. Na konci roku 1914 navíc zemřel hostinský Českého domu Tomáš Vorlíček. V roce 1915 se někteří zbylí členové pokoušejí o obnovu spolkového života. Většinou ale byla účast velmi malá. Byl zvolen nový výbor, ale co nevidět se rozpadnul z důvodu dalších povolávacích rozkazů. Zdálo se, že pokračování spolkového života nebude lehké.

V roce 1916 česká menšina ve Varnsdorfu zakusila persekuci místních úřadů a několik z nich bylo odsouzeno k mnohaletému vězení. Téhož roku byl knihovník H. Křen donucen úřady vydat knihovnu, ze které byly úřady zabaveny všechny jim podezřelé knihy.

---

<sup>73</sup> ŠUBRT, J. *Vývoj a život českých Menšin*. V Mostě: Severočeské menšinové knihkupectví a nakladatelství (O.J. Bukač), 1908.

<sup>74</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 26.

<sup>75</sup> *Znaimer Tagbaltt*. Znojmo, 14. srpna 1912.

Vzdělávací spolek Květ byl úředně rozpuštěn. Někteří Češi se rozhodli opustit Varnsdorf pro špatné podmínky pro život.

Po vzniku Československa 28. října 1918 byla 22. prosince svolána valná schůze odboru. Radost české menšiny ve Varnsdorfu z událostí vedla k návratu spolkového života v NJS. Místní odbor po válce zaměřoval svou činnost na upevnění státu československého. Ústřední výbor ustanovil Národní výbor, který se stává v prvních dnech strážcem svobody proti německému odboji a český obyvatel se k němu obracel jako k nejvyššímu orgánu. Za pomoci vojáků a sokolských čet se podařilo národnímu výboru zachránit ve prospěch státu velké zásoby vojenské obuvi a oděvů, které byly uloženy v místních továrních skladech a měly být vyvezeny za hranice.<sup>76</sup>

Podle školského zákona z roku 1919 měl stát možnost zakládat české menšinové školy v oblastech, bez požadavku na minimální počet žáků, který platil před přijetím tohoto zákona. Největší požadavek na Národní radu tak bylo zřízení české školy ve Varnsdorfu, na radě se vznik české školy probíral již 7. ledna 1919. Požadavek byl roku 1919 splněn.<sup>77</sup> Město se zdráhalo propůjčit české škole místo, muselo zakročit Ministerstvo školství, které poskytlo české škole prostor v tehdejší hospodyňské školy. Zřízení české školy bylo důležité pro českou menšinu ve Varnsdorfu, protože českým dětem již nehrozila germanizace jako to bylo před vznikem Československa. Místní Češi velmi vítali příchod učitele Chlapce a učitelky Tišňovské, kteří přišli do Varnsdorfu učit české děti. Oba učitelé se své práce rychle chopili, získali si důvěru rodičů a začlenili se do české společnosti ve městě. Žáků v české škole bylo 161, z nichž většina byla české národnosti.<sup>78</sup> Národní výbor vybavil knihovnu české školy 110 knihami.<sup>79</sup>

Místní odbor NJS se roku 1919 rozrostl na 208 členů a činnost spolku byla ve městě znatelná v podobě zvolení dvou členů do obecního zastupitelstva. Místní odbor NJS ve Varnsdorfu byl podporován vojenskou posádkou, která ve městě v té době sídlila. V roce 1920 počet členů klesl z důvodu opadnutí radosti ze vzniku republiky a odchodu vojenské

---

<sup>76</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 26-27.

<sup>77</sup> RAMBOUSEK, A. *Varnsdorf – severočeský Manchester*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 15.

<sup>78</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 27.

<sup>79</sup> RAMBOUSEK, A. *Varnsdorf – severočeský Manchester*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 15.

posádky. Dobrým znamením bylo sčítání lidu v roce 1921, kdy se k české národnosti přihlásilo 1198 obyvatel Varnsdorfu. Pro Němce to byl jasný důkaz vzrůstající české společnosti ve Varnsdorfu.

V roce 1922 byla česká škola přesunuta z hospodyňské školy do nově upravené obchodní školy, která byla úředně uznána pro Němce za nezpůsobilou. Někteří čeští obyvatelé Varnsdorfu měli obavu z toho, že budova školy bude nedostačující, což se brzy potvrdilo. Když se zřizovala česká škola občanská, kvůli nedostatku místa bylo nutné některé třídy umístit do škol německých, které byly od českých škol značně vzdáleny. Dne 15. října 1922 vznikla živnostenská škola pokračovací vedená učitelem Josefem Rýznerem. K plánované stavbě nové budovy české školy nikdy nedošlo, důvodem byl i bojkot všech českých aktivit ze strany varnsdorfského městského úřadu. Česká živnostenská škola pokračovací fungovala jen do školního roku 1927-1928, kdy byla její činnost ukončena z důvodu malého zájmu o studium.

České školy ve Varnsdorfu se po celou dobu své existence potýkaly s problémy s učiteli, kteří se často střídali. Čeští rodiče také často posílali své děti do německých škol. Teprve až v roce 1934 začal narůstat počet žáků a ve školním roce 1935-1936 jich bylo celkem 192. Na konsolidaci českého školství ve Varnsdorfu se nejvíce zasloužili ředitel Antonín Rambousek a učitelé Václav Brejcha a Jaromír Panýr. S říjnem roku 1938 všechny české školy ve Varnsdorfu zanikly.<sup>80</sup>

V roce 1922 se místní odbor NJS rozhodl založit českou záložnu, která měla pomoci Čechům v tom, aby se zlepšila jejich finanční situace. Česká záložna poskytovala Čechům ve Varnsdorfu půjčky pro podporu podnikání a účet na uložení vkladů s úrokem. Přes těžké začátky se záložně podařilo za podpory členů NJS stát finančně stabilní institucí. Záložna během deseti let provozu darovala 10 000 korun na potřeby české školy.<sup>81</sup>

Z důvodu větší aktivity spolku byla potřeba větších prostorů pro konání zábav a přednášek, pro které stávající hostinec Český dům již nestačil. Byla dána žádost o větší prostory. Jednou z možností byla stavba přístavku se sálem ke stávajícímu Českému domu. S touto variantou se počítalo již před válkou, která jeho realizování znemožnila. České

---

<sup>80</sup> *Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf.* [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. s. 277.

<sup>81</sup>MUCHA, J. *10leté trvání České záložny ve Varnsdorfu* In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932).* Varnsdorf 1933, s. 28-29.

spolky nechtěly být odkázány při konání zábav, her a vystoupeních závislí na německých hostincích. Tehdejší předseda spolku A. Štelcik se snažil vyjednávat s majiteli větších německých hostinců o koupi jejich domu. Pokud němečtí hostinští byli ochotni svůj hostinec prodat, bylo to vždy s velkým ziskem. Ústředí NJS však nemělo na takové náklady finance a ani snaha získání financí od místních selhala, a tak z těchto plánů sešlo. Situace se vyřešila až prodejem Českého domu v roce 1927 synovi původního hostinského Tomáše Vorlíčka Břetislavovi, který ze svých prostředků postavil sál a poskytoval ho českým spolkům. Stalo se tak k 20. výročí místního odboru NJS. Do nově postaveného sálu zakoupil místní odbor NJS jeviště, aby tak usnadnil všem místním českým spolkům divadelní činnost. Tento čin inicializovali dva pánové, předseda J. Hubáček a jednatel K. Vondráček.

Místní odbor Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu podle stanov z roku 1929 patřil do 5. sboru a v něm do okrsku rumbursko-varnsdorfského.<sup>82</sup> Vzhledem k rostoucí české populaci ve Varnsdorfu začínala být potřeba Čechů se více zapojovat do politického života obce. Díky činnosti místního odboru NJS se spojily české politické strany a kandidovaly spolu dohromady. Tak se povedlo v roce 1931 získat ve volbách 528 hlasů a tím jeden mandát. Kdyby se všichni čeští obyvatelé Varnsdorfu účastnili voleb ve prospěch českých politických stran, bylo by možné získat až 3 zástupce a tím také nárok na místo v městské radě. Mnoho českých hlasů bylo odevzdáno zástupcům komunistické strany.

Po roce 1931 se členové místního výboru rozhodli ustanovit městský osvětový sbor, který měl navázat s městem jednání o převzetí české veřejné knihovny a vznesení požadavku na stavbu nové české školy.

V roce 1932 navštěvovalo německé školy jen 39 dětí české národnosti. Často to byli děti z rodin, které měli pouze jednoho rodiče české národnosti. V roce 1932 již byla česká škola ve Varnsdorfu dvojtřídní a existovala zde živnostenská škola pokračovací. Ve Varnsdorfu byl roku 1932 poměrně čilý spolkový život, který nijak nezaostával za Německými spolky. Celkem bylo ve v té době ve Varnsdorfu 16 spolků: Místní odbor NJS, Politická organizace čsl. národních socialistů, Místní organizace čsl. národní demokracie, Politická organizace čsl. sociálních demokratů, Československý Červený kříž, Místní Jednota čsl. obce legionářské, Česká okresní péče o mládež, Vlastenecko-dobročinní

---

<sup>82</sup> PAVLÍČEK, J. *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 176.

hraničářská obec Baráčníků, Tělocvičná jednota Sokol, Dělnická tělocvična Jednota, Federovaná dělnická tělocvična Jednota, Český divadelní spolek Jirásek, Dělnický vzdělávací a zábavní spolek Osvěta, Všeodborové sdružení, Místní skupina svazu kovodělníků a Volná myšlenka. Ve Varnsdorfu byla v té době také česká záložna, český konsum a středisko společenského života Český dům.<sup>83</sup>

V červnu 1933 se české spolky ve Varnsdorfu obrátily na Ministerstvo školství a národní osvěty o pomoc se stavbou české školy ve Varnsdorfu. Dopis podepsali všichni předsedové předních českých spolků ve městě. Dne 21. září 1936 poslal místní odbor NJS ve Varnsdorfu Ministerstvu školství a národní osvěty další žádost o finance na stavbu české školy. Místní odbor chtěl sjednotit české školy do jedné budovy, pro kterou spolek koupil pozemek již v roce 1924. V žádosti je zmíněna možnost toho, aby českou školu mohli navštěvovat i židovské děti. Tím si chtěl odbor zajistit dobré vztahy s podnikateli židovského původu.

V roce 1935 se spolku podařila snaha o přejmenování ulice před městským úřadem na ulici T. G. Masaryka, kdy v městské radě pro návrh z 41 radních nehlasovalo jen 6. V dubnu 1935 pomáhal spolek s vytvořením jednotné kandidátky českých stran do České volební skupiny, která se skládala z Čsl. národně socialistické, Čsl. strany sociálních demokratů a Čsl. strany Národního sjednocení. Ve volbách skupina dostala 988 hlasů, což znamenalo 4 procenta, které však nestačily ani na jeden mandát, pro který bylo potřeba hlasů 1 670. V květnu 1938 místní odbor poslal ústřednímu výboru NJS stížnost na firmu Baťa, jejíž obchod dne 1. května 1938 ve Varnsdorfu spolu s německými podniky vyvěsila prapor Sudetoněmecké strany. Dne 28. května poslal místní odbor NJS na ústředí dopis, ve kterém zmiňují obavu z aktivit Sudetoněmecké strany, a hlavně z nedostatku státních policistů a vojáků, kteří by měli v případě potřeby zasáhnout. Spolek poslal 18. července 1938 tisíc korun ze svých prostředků na obranu státu. Varnsdorfská státní policie 25. srpna 1938 vydala vyhlášku proti politickému teroru, pobořujícímu vystupování a jednání příslušníků politických stran.

V roce 1938 posílá místní odbor NJS na ústředí zprávu, která má dokazovat troufalost ze strany stoupců Henleina. Dne 23. dubna vybírali příznivci Henleina příspěvky na

---

<sup>83</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 28-29.

Jugendfursorge. Peníze vybírala Němka Schtreziková, manželka sekretáře strany Sudetoněmecké, které odmítl přispět český trafikant na nádraží F. Pozník. Trafikant F. Pozník byl napaden v Henleinovském „Die Zeit“. Následoval bojkot trafiky ze strany Němců a výhrůžky, že trafika mu bude vzata a dána do rukou Němců. Místní odbor žádal o ochranu F. Pozníka proti „Henleinovcům“.<sup>84</sup>

### 3.3 Příběh Českého domu ve Varnsdorfu

Čechům nebylo před rokem 1890 umožněno se setkávat v místních německých hostincích ve Varnsdorfu, proto když se v té době chtěli Češi setkat ve větším počtu, museli si najmout místnost až v Sasku, kde jim nebylo bráněno mluvit česky. Z těchto důvodů rostla touha české menšiny po vlastním místě pro setkávání a zábavu. V devadesátých letech 19. století jim to nebylo umožněno, takže velmi slavili malý úspěch, když si vymohli akceptaci v některých místních hostincích. Čechům se povedlo uspořádat v malém německém hostinci na kraji města první české Mikulášské zábavy ve městě. Mikulášské zábavy se zúčastnilo mnoho místních Čechů z Varnsdorfu i okolí, ale v večerních hodinách slavnosti se na rozkaz starosty pokusil městský strážník setkání rozpustit. Češi se nenechali odradit a nedbali strážníka a pokračovali ve slavnostech. Přesto tato příhoda urychlila koupi vlastního domu.

Přes utlačování národních práv se česká menšina rozšiřovala a organizovala do spolků. První česká schůze se konala 31. července 1892 a o dva roky později byl založen spolek Bratrství a po něm spolek Květ. V roce 1906 bylo ustanoveno Všeodborové sdružení národně sociální. Národní jednota severočeská založila svůj odbor ve Varnsdorfu v roce 1907. Roku 1909 zakoupilo ústředí NJS ve Varnsdorfu hostinec, který poskytoval střechu pro všechny české spolky. Koupi vlastního domu umožnila horší ekonomická situace v pohostinství, kdy se na trhu objevilo několik hostinců ke koupi. Této ekonomické situace Češi využili a začali prodávajícími jednat o koupi některého z nich. Ceny hostinců však byly mimo možnosti místního odboru. První vhodný hostinec, který se jmenoval „Stadt Wien“, mohlo koupit ústředí NJS za 72 000 korun, v průběhu vyjednávání však dům zasáhl a zapálil blesk. Z koupě tohoto hostince tedy sešlo a hledání vhodného místa pokračovalo.

Roku 1909 byla spolku nabídnuta budova hostince majitele Josefa Strabacha. Majitel hostince nabízel nemovitost za cenu 52 000 korun, kterou místní odbor zaslal na ústředí NJS.

---

<sup>84</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 105, i. č. 47, *Varnsdorf*.

Koupi měli na starost továrník z Rumburku Jan Stáhala a notář z Bělé nad Bezdězem P. Hofmeister. Vyjednávání nedopadlo dobře, když majitel na popud své ženy rozhodl z prodeje vycouvat. Mezitím se ale finanční situace rodiny majitele Strabacha zhoršila a hostinec musel jít do exekuční dražby. Této příležitosti využil spolek k novému vyjednávání, ale tentokrát nabídl J. Strabachovi 40 000 korun s tím, že mají v hledáčku více hostinců. Spolek vysvětlil Josefu Strabachovi, že ani prodej hostince ho dluhů nezbaví a věřitel mu může zabavit veškerý majetek. NJS tedy nabídla majiteli dohodu, ve které koupí hostinec za 38 200 korun a zároveň převezme zbytek dluhu. Takto z toho vyšel J. Strabach a jeho rodina s čistým ziskem 1 800 korun a zůstalo mu vybavení hostince. Spolek nabídl Josefu Strabachovi ponechat si hostinskou živnost a provozovat ji v hostinci za podmínek, ve kterých neplatil nájem ale pouze povinné daně. Doba trvání dohody měla trvat do doby, než si spolek zařídí vlastní živnostenskou koncesi. Josef Strabach tuto nabídku přijal a ústředí NJS odsouhlasením podmínek povolilo nákup hostince.

Dne 2. října 1909 se Jan Stáhala a P. Hofmeister dostavili ve 2 odpoledne k J. Strabachovi. Josef Strabach si však znovu rozmyslel prodej z důvodu strachu z německé veřejnosti. Oba zástupci NJS museli s majitel znovu vyjednávat, naštěstí ho nakonec ke koupi přemluvili, a ještě ten den zajeli k soudu, kde byl prodej uzavřen. Ve 4 hodiny odpoledne se tak stal hostinec majetkem NJS, a ještě ten den přinesl časopis „Abwehr“ článek o zakoupení hostince J. Strabacha NJS, kde byla zveřejněna kupní smlouva. V době zakoupení nemohlo být o dodržování úředního tajemství německými úředníky ani řeč.

Josef Strabach se obával reakce německé společnosti oprávněně. J. Strabach vedle hostince provozoval také „gravérství“. Němečtí tiskaři začali bojkotovat podnik J. Strabacha a ten se tak obrátil o pomoc na NJS. J. Strabach prosil o práci od českých firem ve městě a NJS mu tak pomohla práci najít.

Nakonec se spolku podařilo získat ústřední hostinskou koncesi a hledalo tak českého nájemce pro Národní dům. Vzhledem k tomu, že nikdo z místních se nemohl této role zhostit, byl z ústředí NJS dosazen za nájemce Tomáš Vorlíček. Tomáš Vorlíček byl nejen zkušený hostinský, ale byl také velký bojovník za českou menšinu v národnostně smíšených oblastí na severu. Po třicet let byl předsedou České besedy v Ústí nad Labem, kde se již

v roce 1900 věnoval hostinské živnosti. Podílel se na otevření české školy v Krásném Březně.<sup>85</sup>

Událost koupě Národního domu byla dehonestována v německých tiscích, zatímco v českých se tato zpráva oslavovala.

*Na prahu Nového roku dostalo se české menšině varnsdorfské příjemného překvapení. Místodržitelství království Českého zamítlo rekurs obec a společenstva hostinských a udělilo NJS., jakožto majitelce hostince po dvouletých průtazích hostinskou koncesi. Z toho ovšem veliký poplach v táboře německém a zejména proslulá varnsdorfská „Abwehr“ zle se rozčílila a volala národ do zbraně proti „České Besedě“ a nebezpečnému „Tschechsierungsverein“ takže správce okr. Hejtmanství Schobel uznal za vhodné použití platných protiboykotových nařízení a ctihodné „Abwehr“ přiložiti na čelo studený obkladek ve formě konfiskace. To však naši radost nedovede zkaliti. Je nyní na naší veřejnosti varnsdorfské, aby na místě podporování různých tancovaček navštěvovalo svůj vlastní hostinec. Dnes, kdy máme Čecha hostinského, který je znám co dobrý odborník, všechny výmluvy přestávají. (Stráž severu 12. ledna 1912)<sup>86</sup>*

*„Německé národní sdružení proti české hostinské koncesi.*

*Výbor Německého národního sdružení v soudním okrese Varnsdorf uspořádal minulou středu večer v Pohlově hostinci schůzi, kterou vedl jeho předseda pan Dr. Emil Hauptmann a které se zúčastnili všichni významní pánové ze všech městských částí. Schůze se intenzívně zabývala, pro všechny národní kruhy znepokojujícím, udělením hostinské koncese „Národní Jednotě Severočeské“ c. k. místodržitelstvím v Praze. Postoj shromážděných se odráží v následujícím, jednohlasně přijatém, oznámení:*

*„Výbor Německého národního sdružení v soudním okrese Varnsdorf podává co nejostřejší protest proti c. k. místodržitelstvím v Praze udělené hostinské koncesi „Národní Jednotě Severočeské“ (Severočeský cechizační spolek) v německém městě Varnsdorf. Proti udělení této koncese se ve zdůvodněném odmítavém posudku postavila nejen obec, ale i spolek hostinských a c. k. okresní hejtmanství. Udělení této koncese se ve svých důsledcích zdá býti rušivé pro udržení národního smíru ve Varnsdorfu a silně podpoří české*

---

<sup>85</sup> STÁHALA, J. *Vzpomínka na zakoupení Národního domu ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 19-21.

<sup>86</sup> *Stráž severu*. Liberec, 2. ledna 1912.



*podkopávání našeho německého společenství. Zároveň kvůli tomuto udělení vyjadřuje jmenovaný výbor vysoké znepokojení obyvatelstva a očekává od rozhodujících faktorů (činitelů, funkcionářů), že použijí všechny zákonné prostředky, aby dosáhli stažení zmíněného udělení a tím došlo k zadostiučinění hluboce zraněného národního citění německého obyvatelstva. Výbor je toho názoru, že udělení koncese je v ostrém protikladu k často zdůrazňovaným snahám vlády podporovat vyrovnání mezi Němci a Čechy v Čechách a zdá se být vhodné k vyvolání velké rozmrzelosti všech národně citících německy mluvících obyvatel v Čechách.“ (Abwehr, 13. Jänner 1912, Nr. 4, 42. Jahrgang, s. 2)<sup>87</sup>*

V Českém domě se konaly české zábavy hojně navštěvované i Čechy ze vzdálených míst jako je Šluknov, Dolní poustevna, Cvikov, Rumburk atd. Češi se zde setkávali nehledě na politické přesvědčení a posilovali vzájemné vztahy směrem k další národní práci.

Zábavy za vedení jak J. Strabacha tak za T. Vorlíčka musely být často na žádost NJS chráněny četnictvem, aby se předešlo útokům Němců, kteří se často pokoušeli během zábav rozbít okna kameny, což ohrožovalo jak životy účastníků, tak majetek NJS. Ústředí NJS se ale rozhodlo vypořádat s výtržníky metodou mírnou. Ústředí NJS pojistilo hostinec a zvláště okna u pojišťovny „Hamonie“ ve Vídni, čímž se zamezilo dalším německým výtržnostem, protože Němci nechtěli svým konáním poškozovat vlastní německou pojišťovnu.

Návštěvnost zábav v Českém domě rostla velkým tempem a velikost domu nestačila, muselo se při velkých slavnostech využít místností německých. Spolek se tedy rozhodl pro postavení přístavby sálu s jevištěm. Místní odbor získal svolení Ústředí NJS. Pověřením řízení stavby byli pověřeni Jan Stáhala, tajemník NJS Ludvík Bárta a architekt F. Jedlička. Stavba přístavy se potýkala s překážkami ze strany obce i sousedů. Obec požadovala železnou oponu na jevišti, čemuž se spolek rozhodl vyhovět, i když to znamenalo vyšší náklady. Soused podal námitku, že pořádání zábav v sálu bude rušit jeho klid. Námitka souseda byla od obce uznána a stavba tak byla zamítnuta. Ústředí podalo odvolání, ale jeho kladné vyřízení přišlo až na začátku první světové války, čímž byla stavba za 80 000 korun přerušena. Na začátku války onemocněl hostinský Tomáš Vorlíček. Pohřeb Tomáše Vorlíčka v září 1914 byla velká událost, při které se sešli členové místních NJS a při

---

<sup>87</sup> *Abwehr*, 13. ledna 1912, č. 4, 42. ročník, s. 2. Přeložil Karel Schreitter,

pokládání věnců českých barev a modliteb se rozloučili s prvním českým nájemcem Českého domu.

Dle posledního přání Tomáše Vorlíčka se z války vrátil jeho syn Břetislav a český národ vyšel z války jako vítěz. Břetislav Vorlíček se vrátil roku 1920 z ruských legií a převzal vedení Českého domu. Několik let po návratu z války se Břetislav Vorlíček se ženou Annou rozhodli hostinec od NJS odkoupit. V roce 1928 se jim podařilo přistavit již zmíněný divadelní sál. Břetislav Vorlíček provozoval hostinec až do roku 1959. Dodnes se bývalému Českému domu ve Varnsdorfu přezdívá „U Vorlíčků“. Dům stojí na Plzeňské ulici ve Varnsdorfu dodnes, ale dostal se do velmi špatného stavu. Dnešní nový majitel, který je dnes ředitelem městského divadla, má snahu dům zachránit.<sup>88</sup>

---

<sup>88</sup> STÁHALA, J. *Vzpomínka na zakoupení Národního domu ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 22.

### 3.4 Členská základna NJS ve Varnsdorfu

#### 3.4.1 Členská základna NJS od jeho založení po rok 1932

Rok	Počet členů	Předseda	Místopředseda	Jednatel	Pokladník
1907	51	Jan Mašek tkadlec	-	Fridolin Farský tkadlec	F. Zapotil dělník
1908	52	-	B. Hromádka sedlář	-	-
1909	43	V. Podlipský zámečník	K. Balbín knihař	V. Věchet zámečník	J. Zmatlík truhlář
1910	57	K. Balbín knihař	Jan Mašek tkadlec	B. Hromádka sedlář	-
1911	51	S. Kubice krejčí	Josef Touš obuvník	J. Vondráček úředník	-
1912	55	J. Chleboun tkadlec	J. Schrittr zámečník	J. Škorpil tkadlec	-
1913	?	J. Schrittr zámečník	J. Chleboun tkadlec	-	-
1914	Činnost Zastavena	-	Josef Touš obuvník	V. Macek tkadlec	-
1918		J. Chleboun tkadlec	-	Hubert Křen tkadlec	Matoulek dozorce
1919	208	B. Hirsch finančník	J. Zmatlík	Fridolin Farský	F. Bubeník
1920	103	J. Zmatlík	V. Macek	V: Chlapec učitel	-
1921	104	V. Macek	J. Zmatlík	F. Birke obch. cestující	J. Šotola bankéř
1922	108	J. Zmatlík	V. Macek	J. Neckář	B. Vorlíček hostinský
1923	90	A. Štelcik obchodní cest.	F. Odvárko obuvník	V. Macek	-
1924	148	-	-	A. Staněk učitel	-
1925	150	-	-	-	-
1926	156	-	J. Tuček	J. Moravec učitel	J. Kolář celník
1927	213	J. Hubáček pošt. úřed.	F. Odvárko	K. Vondráček	F. Flekna elektromont.
1928	239	-	J. Lochman skladník	-	-
1929	229	-	-	-	-
1930	264	-	-	-	-
1931	264	-	F. Flekna	J. Ubl pošt. úředník	J. Panýr učitel
1932	261	F. FLekna	J. Hanuš pošt. úředník	B. Oulehla pošt. úřed.	J. Ubl

Tabulka výše obsahuje počet členů v jednotlivých letech až do roku 1932. V tabulce je rovněž zaznamenáno to, který ze členů byl zvolen do některé z funkcí spolku. Prázdná místa jsou ten rok nedovolená místa ve spolku.<sup>89</sup>

Ve zprávě o výběru členských příspěvků z roku 1934 byl počet členů 230. Ve zprávě o výběru členských příspěvků z roku 1935 byl počet členů 267. Ve zprávě o výběru členských příspěvků z roku 1937 se počet členů vyšplhal na 277. Předsedou spolku byl pro rok 1937 zvolen František Flekna a místopředsedou Jaroslav Šulc.<sup>90</sup>

V roce 1911 byl rovněž ustanoven dámský odbor NJS ve Varnsdorfu. Odbor trval pouze 4 roky a měl tyto činovnice.<sup>91</sup>

	Předsedkyně	Místopředsedkyně	Jednatelka	Pokladní
1911	B. Toušková choť obuvníka	M. Kubicová choť krejčího	M. Pacáková choť slévače	F. Mašková choť tkalce
1912	M. Kubicová	-	B. Toušová	M. Pacáková
1913	R. Balbinová choť knihaře	M. Pacáková	F. Nejedlá	A. Vobotníková tovární dělnice
1914	A. Voborníková	K. Schrittrová	B. Toušková	M. Pacáková

---

<sup>89</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 30.

<sup>90</sup> NA Praha, Fond NJS, kart. 105, i. č. 47, *Varnsdorf*.

<sup>91</sup> MAREK, V. *Kus života hraničářů a odboru NJS ve Varnsdorfu*. In: STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 31.

## 4. Závěr

Národní jednota severočeská byla důležitým spolkem v historii české země. Spolek se zastával české menšiny v národnostně smíšených oblastech. Česká menšina v pohraničí se často musela vzdát své národní identity a přizpůsobit se německé společnosti. Národní jednota tak bojovala za právo českého národa na sebeurčení. NJS často vedla nerovný boj proti německé společnosti, která měla větší ekonomický a lidský kapitál. Německá společnost v místech, kde měla jasnou převahu nad českou menšinou, germanizovala Čechy hlavně pomocí vzdělání jejich dětí v německých školách. Jeden z hlavních úkolů NJS se tak stala ochrana českých dětí a podpora českého vzdělávání. NJS podporovala Čechy ve spolkových činnostech zakládáním knihoven, škol a konáním zábav, aby Češi nezapomněli na svůj původ. Budovala se tak síť spolu spolupracujících spolků na oživení národního smýšlení v české menšině. Činnost spolku byla narušena První světovou válkou a po vzniku Československa myšlenkou Čechů, že již není potřeba obranných spolků. Velký nárůst nacionalismu v německé společnosti však již na začátku 20. let ukázala potřebu obranných spolků v národnostně smíšených oblastech s německou většinou.

Cílem mé práce bylo popsat historii a činnost Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu a porovnat ji s cíli, které si NJS stanovila v celé organizaci. Sledoval jsem vývoj české menšiny a zvláště spolku NJS na počátku 20. století. Varnsdorf známý svým textilním průmyslem poskytoval mnoho pracovních příležitostí pro přicházející Čechy. Veškerý průmysl ve městě byl v německých rukou a německá společnost nepodporovala příchod českých dělníků. České spolky zakládali většinou zaměstnanci těchto německých továren a riskovali tak zhoršení vztahů se svými zaměstnavateli. Dění spolku před první světovou válkou se soustředilo kolem hostince vlastněného NJS, popsání toho, jak byl dům získán jsem věnoval část práce, protože ukazuje problémy, které spolek musel překonat v cestě k vlastnění Národního domu. Dům dodnes stojí ve Varnsdorfu a je snaha o jeho obnovení. Situace Čechů ve Varnsdorfu se velmi zlepšila po konci první světové války založením české školy ve městě. V období první republiky se dařilo spolku rozšiřovat svou činnost, kromě založení školy se povedlo postavit sál k Národnímu domu a založit knihovnu. Varnsdorf se po Mnichovské dohodě v roce 1938 stal součástí Německé říše a spolek NJS ve Varnsdorfu zanikl. Po skončení války se již spolek neobnovil. Po druhé světové válce se odsunem Němců Benešovými dekrety absolutně proměnila skladba obyvatel města. Do Varnsdorfu se přistěhovali Češi a Slováci z celého Československa, aby nahradily odsunuté německé dělníky, takto se do města přistěhovali i moji předci.

Činnost NJS ve Varnsdorfu se velmi shodovala s činností celé NJS a ostatních národních jednot a matic popsaných v dosavadních studiích, hlavně v oblasti zakládání českých škol. Přesto jsem z dochovaných pramenů zjistil, jakým způsobem se mohl spolek bránit nespravedlnosti ze strany Němců, například pojištění Národního domu u rakouské pojišťovny, díky čemuž se Němci museli zamyslet nad tím, zda svými útoky nepoškozují jiné Němce. Spolek i přes svou malou členskou základnu dokázal prosadit mnohé dobré věci pro Čechy, i když se díky tomu potýkal s perzekucí ze strany Němců. Přesto výsledky jejich práce můžeme vidět dodnes. Například jedna z hlavních tříd Varnsdorfu se díky spolku dodnes jmenuje po osobě prvního československého prezidenta T. G. Masaryka.

## 5. Seznam použitých pramenů a literatury

### 5.1 Literatura

URBAN, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Svoboda, Praha 1982, s. 690.

STEMAYR, v. K.: *Erinnerungen aus dem Leben. Seinen Kindern und Enkeln erzählt*. Holzhausen, Wien 1899, s. 60.

PAVLÍČEK, J.: *Národní jednota severočeská a její podíl na prosazování českých národních zájmů v národnostně smíšených oblastech (1885–1948)*. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 174-193.

KUKAŇ, V. *Národní boje v Čechách: České menšiny a český národ*. Praha 1900, s. 22-25

PALME, A.: *Varnsdorf a jeho historické pamětihodnosti*. KPMV. Varnsdorf 1999, 213 s.

*Varnsdorf-město průmyslu a zahrad. Vydáno ke 100. výročí založení TOS Varnsdorf*. [Aut.]: Kolektiv autorů. Česká Lípa: Studio REMA '93, 2003. 441 s., il. ISBN:80-239-0276-8

ČENSKÝ, F. *Národní jednota severočeská 1885-1948*, Národní archiv Praha. Praha 1969, s. 79.

ŠUBRT, J. *Vývoj a život českých Menšin*. V Mostě: Severočeské menšinové knihkupectví a nakladatelství (O.J. Bukač), 1908.

HEINZ, I. *Z hudební minulosti Šluknovska, Od středověku po Missu solemnis*. KPMV, Varnsdorf 2012, s. 254.

PALME, A. *Varnsdorf a jeho pamětihodnosti od založení do roku 1850*. Varnsdorf 1999, s. 213.

WEBER, J. *Vzpomínka na začátky fotbalu ve Varnsdorfu*. In: *Mandava*. Kolektiv autorů. Varnsdorf, KPMV 2007. s. 199.

RYBÁNSKÝ, J. *K historii C. k. privilegované měšťanské střelecké společnosti ve Varnsdorfu*. In: *Mandava*. Kolektiv autorů. Varnsdorf, KPMV 2016. s. 231.

STUTZ, Josef. *Slavnostní ročenka na paměť 25letého trvání odboru Národní jednoty severočeské ve Varnsdorfu (1907-1932)*. Varnsdorf 1933, s. 33.

## 5.2 Archivní prameny

NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Zápis ze schůze Ústředního výboru NJS*

NA Praha, Fond NJS, kart. 1, i. č. 1, *Stanovy NJS*

NA Praha, Fond NJS, kart. 8, i. č. 4, *Memoranda a rezoluce*

NA Praha, Fond NJS, kart. 8, i. č. 6, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské u příležitosti 50 let trvání 1933–1934*. Praha 1935.

NA Praha, Fond NJS, kart. 105, i. č. 47, *Varnsdorf*.

NA Praha, Fond NJS, *Činnost Národní jednoty severočeské za uplynulé desetiletí*. Desátá výroční zpráva NJS za rok 1895-1995. Praha 1895.

NA Praha, Fond NJS, *Čtrnáctá výroční zpráva Národní jednoty severočeské za rok 1898–1899*. Praha 1899.

NA Praha, Fond NJS, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za léta 1898-1899*, *Zpráva novinářská*, Praha 1899.

NA Praha, Fond NJS, *Zpráva o činnosti Národní jednoty severočeské za léta 1925–1926*, *Organizace*, Praha 1927.

## 5.3 Periodika

Věstník Národní jednoty severočeské. roč. 1, č. 1. Praha 1900. s. 1–27.

Věstník Národní jednoty severočeské, *Sborová organizace Národní jednoty severočeské*. roč. 2, č. 1. Praha 1901, s. 2-3.

Věstník Národní jednoty severočeské, *Činnost organizační*, roč. 5, č. 5-6. Praha 1905, s. 135.

Abwehr, 13. Jänner 1912, Nr. 4, 42. Jahrgang, s. 2

Stráž severu 12. ledna 1912



Národní politika, 9. ledna 1912

#### 5.4 Internetové zdroje

[Historie sčítání lidu na území České republiky I. | ČSÚ \(czso.cz\)](#)